

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / PESACH 2026 / JAARGANG 36 / NR. 143

Judith Zilversmit
Verraad en vertelling

Ronit Eden
Kunst na 7 oktober

Shura Lipovsky
Jiddisch levenslied

Een leven lang leren

Jiddisje spreekwoorden

Praten en vloeken zoals je voorouders dat deden

DANIELLA ZAIDMAN-MAUER

Tu on a khazer a shtraymel, vet er vern rov? - Als je een sjtreimel op een varken zet, maakt dat hem dan een rabbijn?
Tot in de 19e eeuw was het dé voertaal onder Joden in Nederland: Jiddisj. Woorden van Jiddisje oorsprong zijn onderdeel geworden van de Nederlandse taal, en in veel Joodse gezinnen worden nog woorden of spreekwoorden gebruikt die een Jiddisje oorsprong hebben. Tijdens deze avond leert onze docent u niet alleen authentieke Jiddisje spreekwoorden, maar ook hoe het Jiddisj het Nederlands heeft verrijkt met woorden zoals goochem (slim), sjiek (deftig), koosjer (zuiver), gotspe (lef) en smoes (praatje). Zo ontdekt u hoe levendig de invloed van het Jiddisj nog altijd is, in zowel onze taal als onze cultuur.

Amsterdam, 1 bijeenkomst
12 mei 2026 om 19:00 uur.

Vrouwen in de Talmoed

Het onderbelichte in de spotlight

IRENE ZWIEP

Wanneer je Talmoed leest dan kom je al gauw tot de conclusie dat vrouwen wat ondervetegenwoordigd zijn in de vroeg-rabbijnse discussies. De rabbijnen die met elkaar van mening verschillen zijn zonder uitzondering mannen. Maar dat betekent niet dat er helemaal geen vrouwen in de Talmoed voorkomen. Tijdens deze cursus leer je over de uitzonderlijke gevallen dat vrouwen wel degelijk een rol spelen in de discussies. Over vrouwen als onderwerp en onderdeel van de halacha, als zusster, dochter of collega, als (positief en negatief) role model, als trophy wife of zwarte weduwe. We lezen onder begeleiding van Irene Zwiep een stuk uit de Talmoed waar dit onderwerp centraal staat. Toegankelijk voor zowel beginners als gevorderden!

Amsterdam, 1 bijeenkomst
woensdagavond 3 juni 2026.

Justice and the Bible

A deep dive into Walter Benjamin's "Critique of Violence"

VIVIAN LISKA

Questions of justice and the law are central to modern German-Jewish thought. Among the writings addressing these themes, Walter Benjamin's early essay, "Zur Kritik der Gewalt" stands out for its specificity of its engagement with the Jewish tradition and the Bible in particular. Benjamin's essay adds a Jewish dimension to the urgent concerns shared by many intellectuals of the time: a profound dissatisfaction with the prevailing conditions linked to the political and legal order, coupled with probing questions about the legitimacy of revolutionary violence. In this talk, Vivian Liska will explore how Benjamin's engagement with the Jewish scriptural tradition illuminates his notion of "divine violence". Deze cursus wordt gegeven in het Engels.

Amsterdam, 1 bijeenkomst
26 april 2026 om 15:00 uur.

Drie chassidische denkers

Ontdek een verborgen wereld

YANKI JACOBS

Het charedisch (of ultra-orthodoxe) jodendom staat de laatste jaren volop in de belangstelling. Het chassidisch jodendom is een vorm van het ultra-orthodoxe jodendom dat zijn oorsprong heeft in het Oost-Europa van de 18e eeuw. Chabad-Lubavitch is hierbinnen ongetwijfeld de bekendste stroming, maar er zijn er veel meer: Breslov, Satmar, Ger - allemaal groepen die een eigen rebbe volgen. In deze cursus leert u meer over het chassidisch Jodendom aan de hand van drie belangrijke chassidische rabbijnen. Leer over hun levens en lees samen met docent Yanki Jacobs teksten van hun hand.

Amsterdam, 3 woensdagen
in mei 2026.

Benjamin 143 / jaargang 36 / Chag Pesach same'ach

AWANG SEWU, SEMARANG INDONESIA, COSMAN CITROEN 1904, FOTO GALUHRANITIARA, CC BY-SA 4.0

Inhoudsopgave

- 6** Kunst / **Ronit Eden**
- 10** Interview / **Judith Zilversmit**
- 14** Ergernissen / **Over van alles**
- 17** Jong Joods / **Parkeergarage**
- 18** Literatuur / **Arthur Miller**
- 20** Muziek / **Shura Lipovsky**
- 23** Pesach / **Populair**
- 27** Column / **Emile Schrijver**
- 28** Mediene / **Breda**
- 30** Mijn leven / **Frank van Gelderen**

32 Eten / **Seder in Atlanta**

36 Freyda / **Yoram Groen**

38 Uitgelicht / **CABR**

Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes **vanaf pagina 40**

Hoe geven we vorm aan de Joodse toekomst?

Twee jaar geleden organiseerden enkele collega's een sederavond voor alle medewerkers van JMW. Het was voor mij de eerste keer dat ik een sederavond meemaakte. Ik leerde dat er tijdens de seder niet alleen naar het verleden - namelijk naar de uittocht uit Egypte - wordt gekeken, maar ook een blik op de toekomst wordt gericht. 'Volgend jaar in Jeruzalem' werd tegen het einde van de avond gezongen. Volgend jaar in een betere tijd.

Bij JMW zijn wij de laatste tijd veel bezig met de toekomst. De Joodse gemeenschap verandert, zowel van samenstelling en omvang als wat betreft karakter. Dat bleek onder andere uit het demografisch onderzoek van JMW. Maar ook de wereld om ons heen verandert snel. Digitalisering, globalisering, vergrijzing. De opmars van AI. Internationale conflicten elders bereiken Nederland en hebben ook invloed op de Joodse gemeenschap. En ook binnen Nederland volgt de ene impactvolle gebeurtenis de andere op.

Toekomstscenario's

Je voorbereiden op de toekomst is niet gemakkelijk. Want wie weet hoe de huidige gebeurtenissen zich verder zullen ontwikkelen? Bij gebrek aan een glazen bol besloot JMW daarom om de hulp in te schakelen van adviesbureau Van de Bunt. Samen met hen interviewden wij meer dan 40 personen – individuen en vertegenwoordigers van Joodse organisaties – over de ontwikkelingen die zij in hun directe omgeving zien. Op basis van de trends die uit die gesprekken naar voren

kwamen ontwikkelden wij vier toekomstscenario's voor de Joodse gemeenschap in Nederland. Vier radicale werelden die de richtingen aangeven waar de Joodse gemeenschap in Nederland zich naartoe kan ontwikkelen. Die toekomstscenario's delen wij graag met de rest van

Joods Nederland. De huidige tijd vraagt om een blik naar voren – vraagt om een antwoord op de vraag hoe wij het Joodse leven van de toekomst samen met elkaar willen vormgeven. Wij hopen dat de door ons ontwikkelde scenario's daarover een gesprek op gang kunnen brengen. De vier scenario's hebben wij vertaald in de vier kinderen zoals u die ook in de Haggada voor Pesach vindt. Acteurs David Roos en Judith Schrijver hebben deze op een prachtige wijze in verschillende personages vertolkt. Als u de QR-code op deze pagina scant, kunt u de film hierover zien. En als bijlage bij deze Benjamin vindt u gesprekskaarten waarop deze vier kinderen te vinden zijn, mét gespreksvragen om met elkaar aan de sedertafel het gesprek te voeren.

Meedenken over de toekomst

De scenario's zijn niet allemaal even vrolijk en een deel van de ontwikkelingen die tot die scenario's zullen leiden, liggen niet in onze handen. Maar wie weet wat mogelijk komen gaat, heeft ook de kans zich daarop voor te bereiden om de impact te beperken. Bovendien hebben wij als Joodse gemeenschap in Nederland voor een deel ook wél invloed op hoe onze situatie zich verder zal ontwikkelen. Voor JMW is duidelijk dat we allemaal gebaat zijn bij een

open, inclusieve en pluriforme Joodse gemeenschap. Waar iedereen met een Joodse achtergrond het gevoel heeft erbij te horen en waarbij verschillen naast elkaar mogen bestaan. Een gemeenschap die opereert uit krachtige kwetsbaarheid en niet uit angst. Dat is de Joodse toekomst die JMW wil helpen vormgeven. En wij nodigen iedereen uit om daarover met elkaar en met ons

het gesprek te voeren. Uw reacties horen wij graag. Het formulier hiervoor vindt u op onze website.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Scan de code om de film 'De vier kinderen van JMW' te bekijken.

Vernieuwing en de positieve kant van angst

Ik haal nog maar een keer de bekende samenvatting aan van alle Joodse feestdagen: Ze probeerden ons te vermoorden, we overleefden het – laten we eten. Niet alleen omdat dit het Pesach nummer is, maar ook omdat we volgens velen weer eens in moeilijke tijden leven. Dat thema duikt op in veel van de verhalen in deze Benjamin. Zowel curator Ronit Eden als zangeres van het Jiddische lied Shura Lipovsky merken dat ze sinds 7 oktober 2023 veel moeilijker bij Nederlandse instellingen en kennissen terechtkunnen met hun juist zeer verbindende praktijken. Ook Emile Schrijver kan erover meepraten in zijn column, en Yoram Groen ziet het ongemak onder Joodse studenten. Als journalist houdt Judith Zilvermit zich in het grote interview iets meer op de vlakte, ze denkt dat mensen het niet recht in haar gezicht zeggen. We zijn gelukkig ook nog lang niet op het punt aangeland dat de situatie zo erg is dat die zich kan meten met de dieptepunten uit het verleden. Wat dat betreft valt het nog mee. Maar dat er extra druk op – en minder ruimte voor – Joodse publieke uitingen is, dat lijkt duidelijk.

Commentatoren in de VS die dezelfde fenomenen signaleren, bijvoorbeeld als het over Joodse komieken gaat, proberen de positieve kant van de hernieuwde druk op de Joodse gemeenschap te zien: Kunstenaars en culturele uitingen gedijen juist bij wat angst en ongemak. Zo ver wil ik niet gaan, maar er lijkt me voldoende gaande in Joods Nederland dat hoopvol is. Het aantal theatermakers, musici, schrijvers, kunstenaars, activisten, entrepreneurs en andere betrokken, actieve mensen is schijnbaar onuitputtelijk, zeker voor zo'n kleine gemeenschap. Ook bij de Benjamin gaan we niet bij de pakken neerzitten en zetten we juist in op vernieuwing en verjonging. Dat laatste in de vorm van een kersverse nieuwe columnist, de 15-jarige Samuel Rottenberg. Hij kent de Benjamin al langer, via zijn oma, Karien Anstadt, die redactielid is en de Benjamin heeft rondslingeren voor inzage. Natuurlijk vinden we het leuk als we nieuwe en jongere schrijvers en lezers krijgen. Dus wie zich verder nog geroepen voelt: bij ons kan je terecht. Dat geldt trouwens voor iedereen. We doen niet aan leeftijdsdiscriminatie en de Joodse cultuur is tijdloos.

Een fijne seder en chag Pesach same'ach,
Ferry Biedermann, *hoofdredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt gratis verstuurd binnen Nederland en is ook online te lezen. U kunt zich kosteloos abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van advertenties. JMW behoudt zich het recht voor om advertenties te weigeren.

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 144, Zomer 2026, verschijnt de week van 15 juni.

Benjamin redactie

Hoofdredacteur: Ferry Biedermann

Redactie: Karien Anstadt, Rico Brentjens, Jessica Polak, Patrick Sternfeld, Jolan Toff

Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW

Van Boshuizenstraat 12

1083 BA Amsterdam

tel 088 165 22 00

E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Judith Zilvermit

Foto Jonathan Herman

Hoe verder in de kunst?

“Blijven kijken, blijven luisteren en je niet afsluiten”

TEKST ESTHER SCHOLTENS

Hoe is het om momenteel met een Israëlische achtergrond in de Nederlandse kunstwereld te opereren? Hedendaagse kunstcurator Ronit Eden is er vooral in geïnteresseerd om nieuwe verhalen te tonen die elementen van verbinding hebben. In het huidige klimaat is dat lastig.

Ronit is te vinden in een oude, witte houten school in een binnentuin in de Rivierenbuurt in Amsterdam. Het gebouw is niet langer als school in gebruik, maar officieel een monument en mag dus niet gesloopt worden. Ronit en een aantal kunstenaars hebben er nu hun werkplek.

In haar kleine kantoor vol boeken en getekende tentoonstellingsontwerpen, trekken vooral de maquettes mijn aandacht: kleine wereldjes, minutieus in elkaar gezet, waar je zo doorheen zou willen lopen.

We praten over haar werk als curator en tentoonstellingsontwerper en over haar ervaringen in de kunstwereld sinds 7 oktober 2023. In de vijftientig jaar die ze in Nederland is, heeft ze deze wereld van binnen en buiten leren kennen. De laatste twee jaar voeren teleurstelling, frustratie, maar ook volharding en hoop de boventoon. Het is een achtbaan.

Geboren in Israël en opgeleid als architect, kwam zij via musea en tentoonstellingsontwerp al vroeg dicht bij de kunstpraktijk. Toen ze begin jaren 2000 met haar gezin naar Nederland verhuisde, merkte ze al snel hoe weinig bekend hedendaagse Israëlische kunst hier was. Dat was geen verontwaardiging, maar verwondering.

Vanuit engagement begon ze musea en kunstinstellingen te benaderen, en binnen enkele jaren kreeg ze de ruimte om tentoonstellingen te maken, ook in samenwerking met Israëlische en Palestijnse kunstenaars uit Israël. Ronit vertelt dat er in die jaren misschien weinig bekendheid was met Israëlische kunst, maar de ruimte en interesse waren er zeker.

Wat haar in die beginperiode in Nederland ook opviel was hoe beelden functioneren in de publieke ruimte. Ze zag confronterende posters in het straatbeeld: beelden vol geweld, bloed en lichamelijke dreiging, die vooral bedoeld bleken om aandacht te trekken voor bijvoorbeeld theater en dans.

Voor haar, afkomstig uit een land waar geweld onderdeel is van het dagelijks referentiekader, was het een cultuurschok. Het onderzoek dat ze deed — gesprekken

met ontwerpers, analyse van beeldtaal — was voor haar geen theoretische exercitie, maar een manier om te begrijpen waar ze leefde. Kunst en beeld werden een instrument om een nieuwe samenleving te lezen.

In haar tentoonstellingen keert steeds hetzelfde principe terug: kunst als middel om te verbinden en het publiek een verhaal te vertellen dat het nog niet kent. Ze werkte met Israëlische en Palestijnse kunstenaars, met thema's als thuis, migratie, verlies en identiteit. Niet vanuit een politiek programma, maar vanuit de overtuiging dat persoonlijke verhalen het publiek raken en tot nadenken aanzetten.

Als curator maakt Ronit een duidelijk onderscheid tussen haar rol en die van kunstenaars. Kunstenaars werken vanuit een persoonlijke noodzaak; zij als curator werkt vanuit verantwoordelijkheid. Ze schept de voorwaarden; ruimte, context, routing, tekst. Haar architectonische achtergrond speelt daarin een centrale rol. In tegenstelling tot veel curatoren ontwerpt zij haar tentoonstellingen zelf. Vorm en inhoud zijn voor haar niet te scheiden.

**Verbinding, de dialoog,
of onderling begrip.”**

Ze beschouwt een tentoonstelling als een tijdelijk ‘event’: een ervaring die ontstaat, iets doet met wie er doorheen loopt, en daarna weer verdwijnt. Het liefst maakt ze tijdens zo’n evenement gebruik van verschillende kunstvormen: schilderkunst, maar bijvoorbeeld ook dans en muziek.

Geschiedenis en de verbinding met het heden is een belangrijk en terugkerend thema. Daarbij wil Ronit niet blijven hangen in verdriet of spijt, maar juist de voorwaarden scheppen voor een frisse kijk op de toekomst. Als oud en nieuw samenkomen, bijvoorbeeld in een tentoonstelling waarbij oude, klassieke kunst wordt verbonden met nieuwe, hedendaagse kunst, zien

bezoekers wellicht een lijn richting de toekomst. Als die lijn leidt tot verbinding, dialoog, of onderling begrip, is Ronit's missie geslaagd.

Stilte en zwijgen na 7 oktober

Deze hoopvolle en positieve persoonlijke missie staat in schril contrast met de situatie zoals hij nu is. Sinds 7 oktober 2023 is er van de verbinding, de dialoog en begrip weinig over.

Wat haar raakte was de manier waarop binnen de kunstwereld vrijwel onmiddellijk een eenzijdig discours ontstond.

Veel culturele organisaties en centra spraken zich uit over het leed in Gaza — iets wat Ronit zelf eveneens erkent en veroordeelt — maar zwegen over wat er op 7 oktober was gebeurd met onschuldige Israëliërs. Ze zwegen ook tegenover haar. Van alle mensen die ze binnen de kunstwereld kent, namen er na 7 oktober maar twee

geweld tegen Israëlsche onschuldige burgers? Als je de dialoog zegt te faciliteren, waarom stop je dan juist nu het gesprek?

Op de brief kwam geen enkele reactie. Die stilte was voor haar pijnlijker dan openlijke afwijzing. Ze stopte met doneren aan instellingen waar ze jarenlang bij betrokken was geweest en verbrak het contact met kunstcentra waar ze zich ooit thuis had gevoeld. Niet uit boosheid, maar uit teleurstelling en verdriet.

Activistische betrokkenheid

Tegelijkertijd trok zij zich niet terug. Er zijn andere vormen om betrokken te blijven: activisme, kleine initiatieven, ontmoetingen buiten de institutionele kunstwereld. Ze protesteert al sinds 2019 tegen het Israëlsche regeringsbeleid. En na 7 oktober raakte ze betrokken bij acties voor de gijzelaars en bij *Mothers Against Violence*, een beweging die geweld afwijst als

contact met haar op om te vragen hoe het met haar en haar familie in Israël ging. De stilte en het zwijgen voelden niet als neutraliteit, maar als selectieve verontwaardiging en erger, desinteresse.

Ronit schreef een brief, liet die vertalen en stuurde hem naar verschillende instellingen waarmee ze persoonlijk contact had. Haar vraag was simpel: hoe kun je geweld tegen onschuldigen veroordelen, maar je ogen sluiten voor

politiek instrument en pleit voor een politieke oplossing. Die activistische betrokkenheid staat voor haar niet los van haar culturele werk. Het is een andere vorm van verantwoordelijkheid nemen: zichtbaar zijn, aanspreekbaar zijn, het gesprek aangaan met mensen die je niet kent. Ze staat wekelijks in het centrum van Amsterdam om juist het gesprek in stand te houden. Ze ervaart dat als minder gevaarlijk dan thuisblijven en

FOTO: PATRICK STERNFELD

Opvoering Nelly's Locket, foto Ronit Eden

zwijgen, wat haar veel meer stress zou opleveren. In datzelfde kader ontwikkelde Ronit een artistiek project, *Nelly's Locket*, rond een medaillon dat al honderd jaar binnen een Nederlandse familie circuleert. Het object werd een uitgangspunt voor een performance — met muziek en dans — die Nederlandse geschiedenis verbindt met hedendaagse vragen over identiteit, groepsgevoel en verantwoordelijkheid. Cruciaal zijn de gesprekken na afloop, waarin activisten, politici en betrokkenen met elkaar spreken. Niet om het met elkaar eens te zijn, maar om de geschiedenis te verbinden met de vraag: *wat doen we hiermee, nu en in de toekomst?*

“Blijven kijken, blijven luisteren.”

Toch laat de recente periode sporen na in haar professionele leven. Ze merkt dat ze zichzelf minder gemakkelijk naar voren schuift met nieuwe tentoonstellingsvoorstellen. Niet uit gebrek aan ideeën, maar uit scepticisme. Te vaak ervoer ze afwijzing of vijandigheid die niets met haar werk te maken had, maar alles met haar identiteit. Ze noemt voorbeelden van grof taalgebruik, van gesloten deuren, reacties als “Het komt nu niet uit”, terwijl er geen ander moment wordt aangeboden.

In het licht,
tentoon-
stelling KRONA
museum, Uden
(2022-2023),
foto Ronit Eden

Ronit wil zich niet door deze afwijzing en afstand laten definiëren. Ze zegt: “Mijn identiteit wordt bepaald door mijn handelen, niet door mijn nationaliteit alleen. Maar ze erkent ook dat ze zich nog steeds in een staat van shock bevindt.

Twee jaar na dato is er geen duidelijk antwoord op de vraag hoe nu verder. Wel zijn er kleine, betekenisvolle ontmoetingen: een Masterstudent aan de UvA die haar benadert vanwege haar werk, niet haar achtergrond. Dat voelt nu veilig, zowel emotioneel als professioneel. Wat haar drijft, is open blijven. Juist nu. Blijven kijken, blijven luisteren en je niet afsluiten. Want wie zich afsluit, zegt ze, wordt uiteindelijk hetzelfde als wat hij bekritiseert: rigide, gesloten en ongevoelig. Ronit blijft zichzelf en houdt vast aan haar waarden. Ze heeft behoorlijk wat vertrouwen verloren in hoe mensen in de kunstwereld zich uitspreken, maar niet in de kunst zelf. •

Zondag 17 mei 2026

Stadstocht Joods Gouda

Ontdek op **zondag 17 mei** samen met ons de Joodse geschiedenis van Gouda tijdens een bijzondere stadswandeling langs prachtige historische locaties. We staan stil bij de invloed van de Joodse gemeenschap op de lokale cultuur en architectuur en laten het verleden tot leven komen. Omdat deze dagtocht plaatsvindt in de week van Sjavoet, sluiten we af met een klassieke Goudse kaaservaring, waarin traditie, smaak en betekenis samenkomen.

Aanmelden of meer informatie

Ga je mee? Geef je op via activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar **088 - 165 22 00**. Deelname kost € 25,-.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

Cursus

Creatief schrijven

Voorjaar/zomer 2026 in Den Haag en
eind zomer 2026 in Amsterdam

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving.

Tijdens de bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders.

**“Als de anderen hun verhalen voorlezen,
is het vaak een verademing voor mij om
zoveel dingen te herkennen.”**

Alle door jou geschreven stukken samen, vormen een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven!

Meer informatie

Meedoen of vragen? Mail dan naar spreekuur@joodswelzijn.nl of bel naar **088-165 22 00**. De cursus bestaat uit tien bijeenkomsten in Amsterdam en vijf in Den Haag. De kosten voor deelname zijn € 10,00 per bijeenkomst.

Van wie is het oorlogsverhaal?

Judith Zilversmit en het dubbele verraad

TEKST KITTY HERWIJER FOTO'S JONATHAN HERMAN

Judith Zilversmit te spreken krijgen is zo simpel nog niet.

Ze is druk sinds ze halverwege januari is begonnen als hoofdredacteur van AT5, de nieuwszender van Amsterdam. “Ik heb een nieuw leven met een bomvolle agenda,” appt ze grappend terug op mijn verzoek, met een foto van een Google-kalender vol paarse afspraakblokken en nauwelijks witte ruimte ertussen.

Toch weten we een gaatje te vinden. Zelf ben ik ook benieuwd: als vriendin heb ik ook nog niet gehoord hoe haar nieuwe baan bevalt. Zilversmit werkte hiervoor ruim twaalf jaar voor *Het Parool*. Echter, de stap van *PS van de Week* - waar ze chef was - naar tv blijkt kleiner dan veel mensen denken, zo merkte ze al in de eerste weken.

“Inmiddels zijn het allebei mediaplatforms,” legt Zilversmit uit. Je hebt een website, een app, YouTube en sociale media. Het draait bij allebei om de vraag: welk verhaal wil je vertellen en hoe doe je dat?”

Dat het werk meer om beeld draait bij AT5, vindt ze alleen maar leuk. “Met beeld kun je snel schakelen. Tegelijkertijd ga je niet meteen met een complete cameraploeg op pad, dus moet je scherpere keuzes maken.”

En wat voor haar persoonlijk ook een verschil is - en dat vindt ze belangrijk - is dat ze weer midden in de stad werkt. De redactie van AT5 zit immers in de OBA op steenworp afstand van het Centraal Station; het DPG-gebouw waar *Het Parool* huist zit in het Mediavaert-gebouw aan de rand van de stad.

“Dat voelt toch relevant, zeker als je bij een stadszender werkt. Ik vind het heerlijk om over de Nieuwmarkt naar mijn werk te fietsen, in plaats van naar de Makro.”

— *Welke lading heeft je Joodse identiteit in je werk?*

Mijn Joodse identiteit is onderdeel van wie ik ben. Ik draag die altijd met me mee en loop er niet voor weg. In de loop der jaren heb ik veel geschreven over Joodse identiteit en over Joods zijn in de stad, zeker na 7 oktober.

— *Leidde dat wel eens tot spanningen de afgelopen jaren?*

Je voert discussies met collega's over wat er speelt in de stad. Bij *Het Parool* probeerde ik altijd te laten zien wat er leeft binnen delen van de Joodse gemeenschap. Dat was niet altijd makkelijk. Dat ik Joods ben is een gegeven. Wat anderen daarmee doen, daar heb ik weinig invloed op, en als mensen er iets van vinden, zeggen ze dat meestal toch niet recht in je gezicht.

Ik probeer het gesprek open te houden en professioneel te blijven. En als ik ergens echt iets van vind, schrijf ik daar een opiniestuk over. Dat heb ik een paar keer gedaan. Om te laten zien hoe gevoelig die onderwerpen zijn, en hoe persoonlijk ze voor mensen kunnen worden. Daar kwamen veel reacties op. Tegelijkertijd ben ik natuurlijk niet alleen maar ‘de Joodse journalist’. Ik ben ook gewoon hoofdredacteur, moeder, Amsterdammer. Al die dingen lopen door elkaar heen.

Podcast

Afgelopen twee jaar maakte Zilversmit samen met podcastmaker Annet Röst voor het *Het Parool* een zesdelige podcast *Het verraad van de familie Zilversmit*, over de zoektocht naar het oorlogsverhaal van haar familie. De podcast kwam eind vorig jaar uit. Die zoektocht begon met een onverwacht Instagrambericht dat Zilversmit in oktober 2023 ontving. Afzender is een vrouw uit Tongeren in België, Borg geheten, die zegt het strafdossier in handen te hebben van haar grootmoeder Betsy Coenegrachts. Uit dit dossier blijkt dat Coenegrachts tijdens de oorlog Zilversmits vader heeft verraden.

Judiths vader, Hans Zilvermit, was dertien jaar toen naar aanleiding van dat verraad de Gestapo het huis binnenviel in Luik waar hij ondergedoken was. Hij, en zijn ouders, wisten via het dak te ontkomen. De jonge Hans zwierf vervolgens van het ene onderduikadres naar het andere. Zijn zus werd die dag wél opgepakt en uiteindelijk gedeporteerd naar Auschwitz, maar overleefde de oorlog.

— *Je vertrok bij Het Parool op het moment dat je podcast een succes werd. Was het niet vreemd om juist dán te stoppen?*

“Dat voelde een beetje gek ja. Ik denk wel eens: misschien had ik er nog iets mee willen doen, een spin-off bijvoorbeeld. Tegelijkertijd kwam alles precies samen. Het was niet zo gepland, maar het was een heel mooi afscheid op deze manier.

— *Had je verwacht dat een podcast over jouw familie zoveel mensen zou raken?*

Nee, absoluut niet. We gaan nu richting de 500.000 luisteraars (op moment van schrijven, red.). Dat had ik echt nooit voorzien. Tijdens het maken dacht ik vaak: wie zit hier op te wachten? Het is mijn familieverhaal. Rationeel weet ik als journalist natuurlijk dat het verhaal maatschappelijk relevant is, maar als je er middenin zit, denk je toch ook: het gaat over mijn vader - en er zijn zoveel oorlogsverhalen.

— *Waar kwam dan toch de drijfveer vandaan?*

Ik voelde heel sterk dat ik dit in ieder geval voor mezelf wilde uitzoeken. Al snel na dat bericht van Borg bleek bovendien dat er een boek zou verschijnen over mijn familie van een historicus, die van Borg toegang had gekregen tot het strafdossier.

— *In de podcast is te horen dat je worstelde met de komst van het boek en het gebrek aan zeggenschap.*

Ja, mijn naam staat straks op de kaft van dat boek. Als het anders had geheten, niet *Het verraad van de familie Zilvermit*, maar bijvoorbeeld *Het verhaal van Betsy Coenegrachts*, had ik dat veel minder vervelend gevonden. Ik ben in dit geval het kind. Daarmee heb ik het recht om dat verhaal te vertellen, misschien wel meer dan de historicus. Tegelijkertijd is het natuurlijk óók het verhaal van Borg, van haar oma. Zij heeft net zo goed het recht om dat te laten uitzoeken. Dat maakte het ingewikkeld.”

Groter dan een familieverhaal

Aanvankelijk was het plan om samen op te trekken, maar dat liep anders. Er volgt een conflict met de historicus. Dat conflict vormt een tweede laag in de podcast.

— *Naast het verhaal van je vader gaat het ook over de vraag wie het recht heeft om de oorlogsverhalen te vertellen.*
“Precies. Die vraag bleek veel groter dan alleen mijn familieverhaal.

— *Je wint advies in bij Esti Cohen van Joods Maatschappelijk Werk en bij rabbijn Joram Rookmaker van de Liberaal Joodse Gemeente. Beiden waarschuwen: pas op dat je vader niet opnieuw wordt verraden. Voelde dat zo?*

Ja, ik had het gevoel dat er weinig empathie was voor mijn kant van het verhaal. Daar zit voor mij nog steeds een flinke knauw. Het voelt als dubbel verraad, dat gevoel is er. Tegelijkertijd snap ik ook ergens dat een historicus de regie niet uit handen wil geven, omdat dat het onderzoek ingewikkelder kan maken.”

— *Wat waren de reacties op de podcast?*

Die kwamen overal vandaan, zeker niet alleen uit de Joodse gemeenschap. Dat deed me goed. Het laat zien dat er door veel verschillende soorten mensen werd geluisterd en dat mensen zich geraakt voelden.

— *Welke reacties raakten jou het meest?*

Die van tweede generatiegenoten. Ik ben zelf vrij jong voor die groep, omdat mijn vader laat kinderen heeft gekregen. Juist daarom raakte het me extra. Sommige mensen zijn rond de tachtig en stuurden me hun verhalen.

“Zo hoort het niet,
zo werken wij niet.”

— *Herkenden zij zich in jouw zoektocht?*

Ja, heel sterk. En ik realiseerde me ook dat ik in zekere zin geluk heb gehad: ik ben jonger en heb nu de tijd en ruimte om dingen uit te zoeken. Zij hadden die ruimte vaak niet. Er werd vaak nauwelijks over gesproken, laat staan dat je dossiers ging doorspitten. En als je tachtig bent, ga je dat natuurlijk ook minder snel alsnog doen. Maar de emotionele reacties die ik ontving laten zien hoe dichtbij de oorlog nog steeds is en hoe die doorwerkt. En ook hoeveel mensen bezig zijn met de vraag: wie heeft

eigenlijk het recht om een familieverhaal te vertellen? Historici en onderzoekers stuurden me ook berichten met opmerkingen als: zo hoort het niet, zo werken wij niet.

— *Zou je anderen aanraden hetzelfde te doen?*

Ja, ik had zelf altijd wel het gevoel dat ik er altijd nog iets mee moest met het verleden, maar ik wist eigenlijk niet wat. Dus als je die doos op zolder vindt: pak hem vooral uit. Dat helpt, denk ik, om inzicht te krijgen. En wacht er niet te lang mee. Maar mijn les is ook: geef niet te makkelijk spullen uit handen, ook niet aan onderzoekers.

— *Wat is je het meest bijgebleven?*

Ik vond het heel bijzonder om mijn vader zo dichtbij te hebben. Ik heb ook veel vrienden van hem gesproken, gesprekken die uiteindelijk niet in de podcast terecht zijn gekomen. Hoe zij over hem spraken, dat was ontzettend fijn om te horen. Ik had echt een bijzondere vader. Dat waardeer ik nu nog meer. Voor hoeveel mensen hij nog een mentor is geweest, hoeveel hij heeft betekend, terwijl hij zoveel heeft meegemaakt.

— *Werd er bij jullie thuis veel over de oorlog gesproken?*

Niet expliciet. We gingen niet samen zitten om 'het over de oorlog te hebben'. Ik was ook jong. Maar in flarden kwam het wel boven. Ook maakte hij wel veel oorlogsgrapjes met mijn oma, zijn schoonmoeder, die de oorlog ook had overleefd.

— *Je zei eerder dat de oorlog aan de andere kant altijd 'boven jullie hoofd hing'.*

Mijn vader vertelde vooral over hoe slecht Nederland na de oorlog met Joden omging, en over zijn vluchtverhaal - dat maakte op jonge leeftijd de meeste indruk op mij. Tegelijkertijd had ik een heel warme vader, betrokken en iemand die van het leven genoot.

Hij was francofiel en vond het toen hij jong was heerlijk om in Parijs te flaneren. Door gezondheidsproblemen kon hij op een gegeven moment niet meer werken. Hij was altijd thuis en kookte veel, mijn moeder werkte. Eigenlijk had ik een heel moderne vader.

'De andere kant'

— *Ik kreeg het idee dat je in het begin niet goed weet wat je aan moet met de kleindochter van 'de andere kant' maar uiteindelijk meer begrip krijgt voor het verhaal van Borg, klopt dat?*

"Ik kan me best voorstellen dat het heftig is als je bent opgevoed door je oma en er later achter komt dat zij een gitzwart verleden heeft. Dat lijkt me enorm zwaar. Dat had ik eerder eigenlijk te weinig door, wat ook niet zo gek is. Ik was vooral met mijn eigen kant bezig. Ik snap haar pijn inmiddels wel. Je hoeft dat ook niet met elkaar te vergelijken, zij draagt haar eigen geschiedenis met zich mee."

"We hebben geen ruzie, maar ook geen contact."

Zilversmit: "Het is hoe dan ook een uitzonderlijk verhaal: dat je in deze tijd zo verweven raakt met iemand van 'de andere kant'. Tegelijkertijd ben ik in mijn oordeel wel dichterbij Esti van Joods Maatschappelijk Werk gekomen, die ik voor de podcast sprak.

Met dat boek nu, en alles wat er is gebeurd tijdens het maken van deze podcast, denk ik toch dat, zoals zij zei, deze generatie misschien nog niet helemaal klaar is voor zulke contacten. Misschien is het iets voor de volgende generatie.

Ik snap Borg wel dat ze mij een bericht heeft gestuurd, maar ik vind ook dat je goed moet nadenken voordat je iemand zomaar benadert, zonder echt te overzien wat je van diegene wilt en wat dat teweeg kan brengen.

— *Het is de tijd er misschien dus nog niet helemaal voor?*

Misschien niet. Niet dat ik er spijt van heb, maar het is wel zwaar geweest. En het is ook niet echt goed afgelopen tussen mij en Borg. We hebben geen ruzie, maar ook geen contact. Als je het zo bekijkt, is het niet mooi afgerond. Tegelijkertijd ben ik haar wel dankbaar. Zonder haar was die podcast er niet geweest; zij heeft het aangewakkerd met haar bericht. Ik had het geluk dat ik journalist ben en de middelen had om dit verhaal te maken - dat is niet voor iedereen weggelegd. Als je nog spullen vindt of informatie hebt over iemand anders familie, begrijp ik heel goed dat je dat wilt delen. Dat is legitiem. Maar het vraagt voorzichtigheid.

— *Je moeder leeft nog, wat vond zij van de uitkomst van deze zoektocht?*

Mijn moeder was er uiteindelijk blij mee. Zij vindt het fijn dat het verhaal er nu is, dat het vastligt. Ze krijgt veel positieve reacties en ik denk dat ze daardoor voelt: ja, dit was goed. Dat er een document over mijn vader ligt dat blijft voortbestaan. Dat geeft haar rust.

— *Welke Joodse invulling geef je nu aan je leven?*

Ik ben zelf heel Joods opgevoed; alles in het huis van mijn ouders ademde Jodendom. Nu geef ik daar mijn eigen invulling aan. Ik ga graag op vrijdag naar sjoel, naar de LJG, en mijn kinderen weten dat dat belangrijk voor me is. Ik probeer ze mee te geven waar ik vandaan kom, niet zwaar of belerend, maar als iets vanzelfsprekends. Als onderdeel van wie je bent. Met een gevoel van verbondenheid, maar ook van weerbaarheid. Dat ze weten: dit is je achtergrond, dit is je verhaal. Dat voelt voor mij heel vanzelfsprekend." •

10x ERGERNISSEN

Over van alles en nog wat

Het is niet altijd eenvoudig voor Jolan Toff om zich thematisch aan de dingen te ergeren. Er zijn namelijk zo veel ergernissen, soms moet je ze gewoon op een grote hoop gooien.

- 1 Reizigers die in de trein langdurig bellen of facetimen met iemand op de speaker.
- 2 De kleefstrip op een verpakking die, als je het één keer hebt gebruikt, niet meer kleeft.
- 3 Zo'n ingewikkelde bestelzuil in de horeca waarop je de bestelling moet invoeren. Als je het direct bij de medewerker zou doen gaat het drie keer zo snel.
- 4 Fietspaden of trottoirs die zodanig zijn ontworpen dat je nét niet naast elkaar kan fietsen of lopen. Als je ergens wel naast elkaar kan fietsen, moet je voortdurend uitwijken vanwege de veel te hard rijdende elektrische fietsen en fatbikes. Ook je van de weg afdrukkende bakfietsen zijn irritant.
- 5 Je weet niet meer aan wie je een boek, dat je graag wilt inzien, hebt uitgeleend. Ook ergerlijk is een bibliotheekboek dat je dringend nodig hebt, maar niet verkrijgbaar is omdat dit niet op tijd is teruggebracht.
- 6 Ik ben in een café met een vriend in gesprek. Iemand begint een praatje met hem en neemt niet de moeite om met mij ook even contact te maken.
- 7 De ober die, terwijl je nog op je laatste hap zit te kauwen, je tafel afruimt. Je voelt je dan verplicht te vertrekken.
- 8 Een bedrijfsuitje waarbij je in het kader van de samenwerking, geheel tegen je zin, met mensen met wie je niets hebt en die ook niets met mij hebben, moet gaan klimmen of kanoën.
- 9 Een ijsbekertje met een hoge bodem zodat de suggestie wordt gewekt dat er meer in zit.
- 10 Je zit in de trein en wilt iets weggooien. De deksel van het afvalbakje klemt, er past überhaupt niets in en is altijd vol. •

FOTO: PATRICK STERNFELD

Gratis
e-learning

'Hoe ondersteun ik cliënten met een Joodse achtergrond?'

Wat heb je als zorg- of welzijnsprofessional nodig om cliënten met een Joodse achtergrond zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen? Wat is de invloed van de Joodse identiteit op hun hulpvraag? Hoe heb je aan een half woord genoeg? En welke impact kan een oorlogsverleden hebben?

Voor mensen met een Joodse achtergrond die na de Tweede Wereldoorlog zijn geboren, blijkt het een uitdaging om direct de meest effectieve zorg en ondersteuning te krijgen voor vraagstukken rond het oorlogsverleden van hun ouders.

De gratis e-learning - ontwikkeld door JMW en Movisie - schetst een breed beeld van de Joodse naoorlogse generatie, met hun kracht en kwetsbaarheid. Je krijgt **praktische handvatten** om effectief en sensitief met hun hulpvragen om te gaan.

In samenwerking met

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

Na afloop van deze e-learning kun jij als **zorg- of welzijnsprofessional** sneller signaleren, beter inspelen op de behoeften van deze groep en doorverwijzen als dat nodig is.

Accreditatie voor deze e-learning wordt toegekend via Registerplein (2 punten) en LV POH-GGZ (1 punt).

Meer informatie en aanmelden:

Scan de QR-code hieronder of bezoek

<https://joodswelzijn.nl/elearning-joodse-tweede-generatie>

Lev-dagtocht

Dagtocht naar het ARTIS-Aquarium

Op **woensdag 24 juni** organiseert Lev een gezellige dagtocht naar het op 13 juni heropende ARTIS-Aquarium in Amsterdam. Tijdens deze dag ontdekken we samen de vernieuwde aquaria en laten we ons verrassen door de bijzondere onderwaterwereld die ARTIS te bieden heeft.

Aanmelden of meer informatie

Ga je mee? Geef je op via lev@joodswelzijn.nl of bel naar **088 - 165 22 55**. Deelname kost € 37,50.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

Israë lactie
PARTNER OF KEREN HAYESOD

ZORG VOOR ISRAEL

Om door te gaan. Om vooruit te kijken.

- Mentale zorg en traumaverwerking
- Herstel van de getroffen ziekenhuizen
- Laat kinderen weer lachen, spelen en helen
- Steun reservisten op hun weg naar herstel en balans
- Geef een baby een veilige en liefdevolle start in het leven
- Opleiding voor PTSS hulphonden

HART VOOR ZORG, KRACHT VOOR DE TOEKOMST.

info@israelactie.nl

T: +31 20 644 84 29

www.israelactie.nl

IBAN: NL91 INGB 0000 7777 77

Goedgekeurd door
ANBI
ANBI

Jeruzalem zoeken in de parkeergarage

TEKST SAMUEL ROTTENBERG

Wie zegt dat de jeugd niet meer leest, en zeker niet op papier?

Toegegeven, jongeren komen de Benjamin vaak tegen als lectuur bij de ouders of grootouders, maar toch. We zijn er best wel trots op nu ook een nieuwe jonge columnist te hebben – de vijftienjarige Samuel Rottenberg.

Hij stelt zich hier voor en presenteert zijn eerste verhaal.

Ik lees dit blad al jaren. Toen mijn oma, die redactielid is, vroeg of ik het leuk zou vinden om ook stukjes te schrijven, zei ik gelijk 'ja'. Dus even in het kort iets over mijzelf. Ik heb een Joodse moeder, een deels Joodse vader en twee zusjes. Ik zit in 4 vwo op een openbare middelbare school in Amsterdam.

Toen ik acht was, stelde mijn moeder me voor om naar Joodse les te gaan en dat leek mij wel leuk. Ik kreeg les van Nachshon Rodrigues Pereira, die de Gemeenschap Bendigamos heeft opgericht. In het begin voelde het voor mij een beetje als school, maar na verloop van tijd begon ik het steeds interessanter te vinden, vooral de culturele en historische aspecten van het Jodendom. Sinds mijn barmitswa ga ik regelmatig naar sjoeldiensten bij Bendigamos. Ook leer ik nu Ivriet op een taalschool.

Parkeergarage

Het is al een tijdje traditie om één keer per jaar met mensen die regelmatig de diensten van Bendigamos bijwonen, te gaan karten in Utrecht. De jongeren die aanwezig zijn bij de Jom Kipoer-dienst mogen altijd gratis mee, onder wie ik.

*"Daar stonden we dan,
met onze gezichten
starend naar
een blinde muur."*

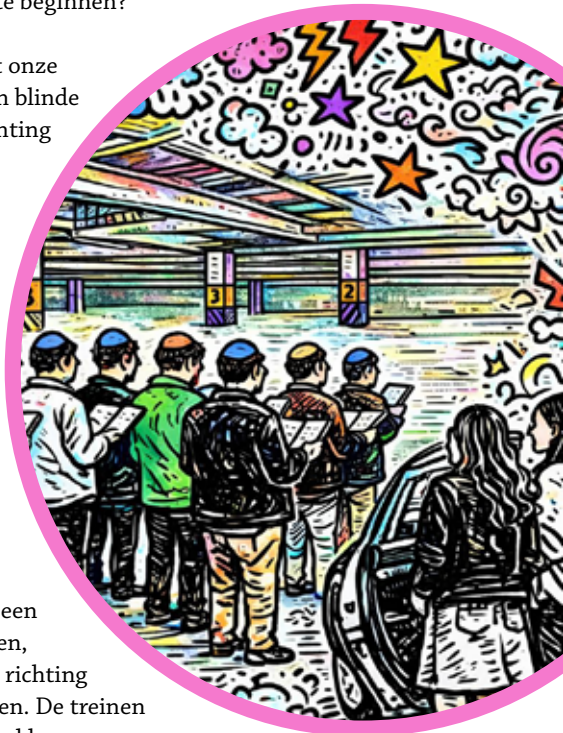
Afgelopen jaar vertrokken we met een groep van zo'n 25 mensen naar de kartbaan en begonnen we al vrij snel met de eerste race. Na afloop stelde een wat vromere man voor om het avondgebed te doen.

Alhoewel ikzelf niet echt religieus ben, deed ik natuurlijk gewoon mee. Nadat we genoeg mannen hadden verzameld voor een minjan, (de tien Joodse mannen die minimaal

nodig zijn om de gebeden te mogen uitspreken) liepen we naar de parkeergarage van de kartbaan. Was het wel zo'n goed idee om direct naast een treinspoor, in een wat industrieel gebied van Utrecht, met tien zichtbaar Joodse mannen een avondgebed te beginnen?

Daar stonden we dan, met onze gezichten starend naar een blinde muur, denkend dat dit richting het oosten was. Maar dit bleek toch niet het geval, dus we draaiden iets meer naar rechts.

Precies op dat moment liep er een groepje vrouwen van een jaar of vijftig voorbij, op weg naar hun auto. Terwijl ik aan het bidden was, realiseerde ik mij dat het voor deze vrouwen wel vreemd moest zijn. Om opeens tien Joodse jongens naar een muur in een parkeergarage te zien kijken, die zich plotseling in jouw richting draaien en bidden en buigen. De treinen die om de haverklap keihard langs ons denderden, op een afstand van tien meter, maakten de situatie nog extra typisch. Enkele minuten later, toen we het einde naderden, kwam als kers op de taart ook nog eens een grote Range Rover aanrijden waaruit een groepje zo te zien Marokkaanse jongens stapte. Ze keken naar ons, terwijl ze wat spullen uit de achterbak haalden. Vervolgens liepen ze op een rustig tempo langs ons, terwijl ze duidelijk spottend lachten. Toch wel een vrij aparte situatie voor een avondgebed. Desondanks hadden we een erg leuke avond op de kartbaan. •

Parkeer-
garagegebed,
illustratie
Microsoft
Designer

Focus op antisemitisme in Amerika

De Joodse roman van Arthur Miller

TEKST KARIEN ANSTADT

Het einde van de Tweede Wereldoorlog is in zicht, maar dat geldt niet voor het antisemitisme in Amerika. In 1945 publiceerde de bekende toneelschrijver Arthur Miller zijn enige roman: Focus. Niet alleen de titel is gelaagd, maar ook het meeslepende verhaal over een man die besmet is met het antisemitisch virus.

Toneelschrijver Arthur Asher Miller (New York, 1915 - Roxbury, 2005) was een sterk maatschappelijk geëngageerde auteur. Hij werd beroemd met zijn stuk *Death of a Salesman* (1949) waarin kritiek vervat is op de American Dream, het idee dat je door hard werken altijd iets kunt bereiken. Het stuk werd een klassieker en diverse malen bekroond. Zijn andere meesterwerk, *The Crucible*, *De Vuurproef* (1952), gaat over de heksenprocessen in Salem, maar verwijst naar de jacht op communisten in het McCarthy tijdperk. In beide gevallen zag Miller het individu dat zich niet tegen de heersende tijdgeest en machthebbers kan verweren. *Focus*, zijn enige roman – in 2017 naar het Nederlands vertaald door Babet Mossel – werd in 2001 verfilmd door regisseur Neal Slavin maar zonder de beklemming die je in het boek vindt.

Amerikaanse monocultuur

De smeltkroes van culturen in de Verenigde Staten heeft nooit een eind gemaakt aan discriminatie, racisme en antisemitisme. De Amerikaanse elite, die in de 19de eeuw al de dienst uitmaakte, werd wel WASP genoemd: een maatschappelijke toplaag van *White Anglo-Saxon Protestants*, die zich veelal verheven voelde boven al die immigranten die later kwamen.

In de jaren '30 van de vorige eeuw was er zelfs een populaire priester, Charles Coughlin, die in een radioprogramma antisemitische propaganda verspreidde. Hij was ook de inspiratie voor een kortstondig opererende extreemrechtse organisatie, het Christelijk Front. In dit maatschappelijke klimaat speelt de roman *Focus* zich af.

Arthur Miller in 1961 met drie maal covers van 'Focus'.

Hoofdpersoon is Newman, een witte man afkomstig uit de middenklasse, boordevol vooroordelen. Hij werkt bij de 'Corporatie' en is trots op zijn functie als manager van de typisten afdeling. Tegelijkertijd is hij zeer gevoelig voor gezag en hiërarchie. Op een dag wordt hij bij zijn chef ontboden, de heer Gargan, die hem confronteert met zijn

slechte gezichtsvermogen en het feit dat hij daardoor een 'verkeerde' typiste heeft aangenomen.

"Juffrouw Kapp is hier duidelijk niet op haar plaats, Newman. Ik bedoel, dat ziet een kind. Ze zal wel Kapinsky heten, of zoiets."

Joodse bril

Newman, die inderdaad slecht ziet, laat zich op aandringen van zijn chef een bril aanmeten en er gaat weer een wereld voor hem open. Maar als hij vervolgens in de spiegel kijkt ziet hij tot zijn afgrijzen dat hij er ineens heel Joods uitziet. Ze zullen toch hopelijk op zijn kantoor niet denken Een paar dagen later ontvangt hij sollicitant Gertrude Hart, van wie hij de antecedenten zorgvuldig heeft bestudeerd. Gertrude blijkt een flamboyante verschijning die direct erotische gevoelens bij Newman opwekt.

"Haar parfum hing in een zware wolk om haar heen. Nooit kwam er iemand binnen met bloemen in het haar; zij had boven in haar hoog opgekamde haar een echte roze roos gestoken. En toch was ze statig, kaarsrecht, elegant."

Newman is onder de indruk, maar als zij haar mond opendoet en hij een Brooklyn-accent hoort, slaat zijn beeld van haar onmiddellijk om met alle stereotypen van dien. Hij weet dat hij haar niet kan aannemen. Maar hoe kan hij deze goed opgeleide vrouw afwijzen? Met een paar smoezen lukt het hem toch, maar niet zonder slag of stoot.

De vrouw laat zich niet zomaar afschepen, is furieus. "Ik ben van episcopale huize, meneer Newman," siste ze." Newman wordt bang, weet zich geen raad. Ze kijkt hem aan met een veelzeggende blik die voor hem maar één ding kan betekenen: ze ziet hem als Jood en ze weet dat hij haar als Jodin ziet. Razend en met opgeheven hoofd vertrekt ze. Maar ook voor Newman betekent de bril het einde van zijn carrière. Door zijn 'nieuwe' uiterlijk blijkt iedereen hem nu als Jood te zien en krijgt hij, zonder helder argument,

van zijn chef te horen dat hij overgeplaatst wordt naar een andere afdeling.

Het is duidelijk dat hij daar minder zichtbaar is en het is zonder meer een degradatie. Hij is op de afdeling 'ook niet meer op zijn plaats'. Newman accepteert deze degradatie, gekrenkt als hij is, niet en neemt ontslag.

Als Jood gezien

Vervolgens moet hij zelf als sollicitant meemaken dat hij overal met smoesjes wordt afgewezen, tot hij tenslotte bij een Joodse firma solliciteert, waar hij ... Gertrude Hart weer tegenkomt. Hier wordt hij aangenomen, en in een gesprek met Gertrude vinden ze elkaar tenslotte als lotgenoten, twee antisemitische niet-Joden die voor Joden worden aangezien. Er ontstaat een romance. Ook in de wijk waar hij woont is zijn situatie veranderd. Meneer Finkelstein, die een winkeltje heeft waar hij zijn

krant koopt, is de enig Jood in de wijk en heeft als zodanig te maken met antisemitisme en pesterijen. Sinds zijn bril doet Newman alles om afstand te houden, maar het mag niet baten. Ook hij krijgt te maken met antisemitisme en bedreigingen.

"Niet meer op zijn plaats."

Als hij Gertrude wil trakteren op een weekendje weg en ze het prachtige hotel betreden waar hij al jaren komt, wordt hun het verblijf geweigerd met de smoes dat ze vol zitten. Gertrude is woedend en totaal over haar toeren. Terug in de auto geeft ze commentaar: "Waarom zoeken ze niet van iedereen uit wie wat is en stoppen ze die rotsmouzen niet bij elkaar om het nou eens voorgoed te regelen!" Ze verwijt Newman dat hij niet gezegd heeft dat hij geen Jood is. Newman is verward over het feit dat zij zich identificeert met de hoteleigenaar en dat zij denkt dat een identificatie alles zou oplossen. "Hij wist niet hoe hij moest uitleggen dat ze nooit mochten proberen een hotelbaas, of wie dan ook, ervan te overtuigen dat ze geen Joden waren."

Confrontatie met stereotypen

Op een bijeenkomst van een op het Christelijk Front lijkende beweging hoort hij de bekende priester uit Boston, 'Father Crighton', op een opruiende manier tekeer gaan tegen de 'Internationalisten' waarvan het land gezuiverd moet worden. Er volgt luid applaus en de kreet Joden! Joden!

Er wordt gesignaleerd dat Newman niet meeklapt en dat er een Jood in de zaal zit, waarna hij vervolgens buiten in elkaar geslagen wordt. Als hij strompelend naar huis loopt komt Finkelstein op hem af en biedt hem hulp aan. Zelfs in de staat waarin hij verkeert, voelt Newman nog steeds ambivalentie ten opzichte van Finkelstein.

Toch beginnen er, nu hij zelf slachtoffer is, de eerste haarscheurtjes in zijn denken te ontstaan. Hij merkt dat hij geen weerwoord heeft als Finkelstein hem op een gegeven moment op een scherpzinnige manier confronteert met zijn generalisaties en stereotypen en hem kritisch ondervraagt.

Na een avondje uit volgt er, op weg naar huis, weer een confrontatie met mannen van het Front en wordt Newman opnieuw in elkaar geslagen. Gertrude vlucht weg en voor hun relatie is dat het uur van de waarheid. Newman vertrekt in zijn eentje naar het politiebureau om aangifte te doen en eenmaal ter plekke is het moment daar dat hij zich op een verrassende manier bevrijdt. *Focus* is heel beeldend geschreven, vanuit de denk- en gevoelswereld van hoofdpersoon Newman. Je volgt zijn ontwikkeling: de lafheid die hij tentoonspreidt, en vervolgens zijn afkeer van zijn eigen lafheid. Je wordt helemaal meegenomen in zijn verwarring naar aanleiding van de hallucinaire werkelijkheid waarin hij terecht is gekomen en de trage verandering in zijn denken die tot een climax leidt. •

Koningin van het Jiddische levenslied

Shura Lipovsky draagt de Joodse cultuur uit

TEKST JESSICA POLAK FOTO'S VIA SHURA LIPOVSKY

Shura Lipovsky, geboren in 1961 in Den Haag, is al meer dan vijftig jaar zangeres van het Joodse en vooral Jiddische lied. Haar passie en zangtalent brachten haar naar concertzalen over de hele wereld waaronder Carnegie Hall in New York en het Concertgebouw in Amsterdam. En ze maakte zes cd's. De zevende is onderweg.

“**M**ijn droom is het Jodendom meenemen naar een vorm die voor iedereen toegankelijk is,” zegt Shura. Daarvoor zoekt ze actief contact met andere geloofsrichtingen, ook al is dat zeker in de huidige situatie niet altijd makkelijk.

Ze is breed georiënteerd, heeft een diepgaande kennis van de Chassidische cultuur en de Kabbala en voelt zich ook verwant met het gedachtegoed van de Bund, de Joodse socialistische beweging uit het vooroorlogse Oost-Europa (opgericht in 1897). Ze wil de schoonheid en de waarde van de Jiddische cultuur delen met Joden en niet-Joden.

Hoe ze de vertaalslag maakt naar een niet-Joods publiek wordt duidelijk in haar concert eind 2025, rond Chanoeke en kerstmis, samen met blokfluitiste Marjolijn van Roon in de Kapel in Bloemendaal. Elk Jiddisch lied krijgt een korte uitleg. Bij een nigoen – een religieus of mystiek lied zonder woorden – legt ze uit dat het gaat over ‘vanuit de diepte vleugels krijgen’.

Ze vertelt twee Chassidische verhalen die gaan over elkaar helpen en elkaars waarde erkennen. En ze legt uit dat de Jiddische cultuur zegt: Je kunt in het hier en nu jouw beloofde land, dat wil zeggen een rechtvaardige samenleving, maken.

Ze noemt Chaim Storosum, de in 2012 overleden artistiek leider van het Collegium Musicum Judaicum en chazzan van de Liberaal Joodse Gemeente in Den Haag, die haar zangtalent ontdekte toen ze vijftien jaar was. Hij leerde haar: “Je moet zo zingen dat je bij de volgende noot dood kunt neervallen!”

En zo zingt ze: vol emotie. Zelf spreekt ze van het levenslied. Haar liederen nemen de luisteraar mee naar een scala van gevoelens. Duistere, wanhopige eenzaam-

heid, bijvoorbeeld in *Shlof, shlof, shlof* van de cd *Vaytinke*, waarin een verlaten vrouw haar kind wiegt en ze buiten in het angstwekkende donker een kreet om hulp hoort, totdat zelfs dat geluid wegsterft.

Maar ook luchtige vrolijkheid, zoals op dezelfde cd in het lied van de kraai die het niks kan schelen dat haar neus zwart is. Liefdesverlangen in alle soorten en maten en vervoerende religieuze extase. Bijvoorbeeld het anonieme *Shnirele Perele* (parelsnoer) met zijn opzweepende melodie en bedwelmende Messiasverwachting.

Een voorbeeld van het intense gevoel dat ze met haar stem uitdrukt is te vinden op YouTube, in haar vertolking van het lied *Volt ikh gehat koyekh* (had ik maar de kracht), samen met pianist Kimball Huigens bij Podium Klassiek, zomer van 2025.

Invloed van moeder

Shura groeide op met haar jongere zus Myriam in een kunstzinnig gezin met een gemengde achtergrond. Haar Russisch-sprekende Joodse vader was afkomstig uit Charkiv, Oekraïne. Hij zat in het verzet in Frankrijk waar hij Joodse vluchtelingen over de grens naar Zwitserland bracht.

Aan het eind van de oorlog werden alle leden van zijn verzetsgroep, onderdeel van La Sixième, gefusilleerd. Alleen hij ontsnapte door toeval. Ondanks het trauma en het verdriet praatte hij veel over zijn ervaringen. Hij was een talenwonder, had een uitzonderlijk goed geheugen en was gek op klassieke muziek. Shura: “Hij zat drie keer per week in de Haagse concertzaal Diligentia.”

Het was opmerkelijk genoeg haar niet-Joodse Nederlandse moeder, beeldend kunstenaar Coby Lipovsky-de Konink, die Shura in contact bracht met Jiddische muziek

Shura Lipovsky, optreden op het Ministerie van Justitie, 2025, foto Gerrit de Heus.

en Chassidische cultuur. Haar moeder verzamelde grammofoonplaten met Jiddische liederen en was bevriend met Chanah Milner, zangeres en publiciste van geliefde bundels met Jiddische en Hebreeuwse muziek. In een van die bundels vond Shura het lied *Tumbalalaika*. “En toen sloeg de bom bij mij in,” zegt Shura.

Hoe belangrijk haar moeder was voor haar vorming, drukt Shura als volgt uit: “Mijn biografie begint toen mijn moeder 18, 19 jaar was, midden in de oorlog in Den Haag.” Haar moeder ontmoette toen een geheimzinnige onbekende in de tram, op weg naar de Koninklijke Akademie, waar ze studeerde.

Met deze man voerde ze iedere dag, gedurende een jaar lang, gesprekken over een boek dat hij bij zich had en las. Na dat jaar zei hij: “Je zult me nooit meer zien, maar ik geef je dit boek cadeau.” Het was de oer-uitgave van de Chassidische vertellingen van Martin Buber. “Dat werd mijn moeders bijbel.” “Mijn moeder was een oude rebbe, maar (in dit leven) niet-Joods”. Shura heeft het boek nog steeds in haar bezit en werkt er mee.

Haar moeder was ervan overtuigd dat Shura een (Joodse) missie te vervullen had. Zij nam de vijfjarige Shura mee naar een concert van Chaim Storosum. Daar was de kleuter zo gegrepen door de introductietekst van de muziek, “een nigoen van hoe G’d het hart van de mens breekt”, dat ze in het gangpad danste. Een soort voorafschaduw van het feit dat Shura vanaf haar vijftiende elke vrijdagavond en op Hoge Feestdagen in de liberale sjoel zong.

Chaim Storosum had ook een radioprogramma, *Sefer Tehilim*, waarin zij het *Ma Nisjtana* zong, het lied voor

Pesach tijdens de sederviering. Dat was haar eerste openbare optreden en haar hele school kwam bij elkaar om het te horen. Vanaf de hernieuwde kennismaking met Storosum ging het gezinsleven volgens de liberale Joodse traditie en dat doet Shura tot op de dag van vandaag.

Internationale carrière

De documentatie bij haar cd's staat vol met details over de mensen die haar hebben geïnspireerd en gevormd. Twee ervan zijn opgedragen aan Mira Rafalowicz, haar lerares Jiddisch. In het boekje van haar eerste cd *Moments of Jewish life* zijn illustraties, foto en typografie gemaakt door Ralph Prins, Joods beeldend kunstenaar en huisvriend van de familie. De tekeningen in het boekje van *Tsart* en van *Vaytinke* zijn gemaakt door haar moeder. Met de cd *Heroes and Poets*, de opname van het concert dat zij gaf ter gelegenheid van de 50-jarige herdenking van de opstand in het getto van Warschau, op 19 april 1943, eert zij Chanah en Joseph Mlotek, verzamelaars van het Jiddische lied en stamouders van een dynastie van Jiddischisten en klezmermuzikanten. En allemaal vrienden van Shura. Sowieso zijn de boekjes van de cd's onontbeerlijk voor wie geen Jiddisch verstaat door de teksten met vertalingen.

“Die vergane, kapotte
Jiddische cultuur
weer opbouwen.”

Na de middelbare school ging Shura studeren aan het Rotterdamse conservatorium bij de bekende zangpedagoge Margreet Honig. Ondanks grote waardering voor haar lerares, besloot ze toch na anderhalf jaar te stoppen met het conservatorium. Ze beseftte dat ze haar leven wilde wijden aan de missie die haar moeder al had voorzien: “Die vergane, kapotte Jiddische cultuur weer opbouwen.” De klassieke zangtechniek bleef haar basis en van daaruit ontwikkelde ze uiteindelijk de diepte en hoogte van haar borststem, zodat de oy oy oy’s, de snik en de gein klinken zoals ze moeten klinken.

“Na 7 oktober 2023 lijkt het Jodendom in de ban gedaan.”

Shura’s carrière werd internationaal. Ze repeteert met een koor in Parijs, en werkt regelmatig in Londen, Zwitserland, Duitsland, de V.S. en Canada. In Parijs ontdekte ze dat Jiddisch een levende taal is die nog gesproken wordt. Ze werkt er als lerares aan het prestigieuze Maison de la Culture Yiddish\Bibliotheque Medem waar ze dit jaar haar 20-jarig jubileum viert. In New York vond ze vele muzikale vrienden en een lossere omgang met het Jodendom. En een diepe Joodse spiritualiteit die de afgrond van de Sjoa heeft overbrugd. “Het in Amerika zijn heeft me gered.”

Shura
Lipovsky,
foto David
Kaufman

Nadat ze volop geput had uit de rijkdom van het bestaande Jiddische repertoire, schreef ze – voor haarzelf onverwacht – in een Parijse hotelkamer, haar eerste eigen Jiddische lied: *Vayt avek fun dayne shtern* (cd *Vaytinke*). Het gaat over hoop ondanks alles en heeft een beeldschone melodie. Daarna bleef ze zelf schrijven en componeren. Inmiddels heeft ze dertig eigen nummers geschreven. Haar laatste cd *Malakh* bevat er zes van. Haar zevende cd zal

alleen eigen werk bevatten.

Haar leven beweegt zich steeds tussen de twee polen van actieve betrokkenheid bij het Jodendom en de hand reiken naar de niet-Joodse wereld. Nadat ze het jarenlang had afgehouden omdat ze zich met haar achtergrond Joods genoeg voelde, is ze toch uitgekomen bij de Haagse Liberaal Joodse Gemeenschap en deed vanuit de LJG een opleiding voor het leiden van diensten.

“Ik leef niet letterlijk in de 613 geboden, maar in mijn ziels-intentie hoor ik thuis bij een Chassidische belevingswereld.”

Ze spreekt graag Jiddisch, dus als ze de kans heeft praat ze in die taal met mede Jiddischisten maar ook met ultra-orthodoxen en gaat dan meteen de diepte in met gesprekken over de Kabbala of de vraag of Masjjeach, de Messias, nog weer een mens of een nieuwe tijd van bewustzijn zou kunnen zijn.

De contacten met niet-Joden gaan op dit moment niet altijd even makkelijk. Ze krijgt dan bijvoorbeeld te horen: “Sinds Gaza kan ik niks meer met het Jodendom.” Of ze ontdekt dat op het plankje esoterica in de boekhandel opeens niets meer is te vinden over de Kabbala en Joodse mystiek. “Na 7 oktober 2023 lijkt het Jodendom in de ban gedaan.” Shura verzet zich hiertegen: “Je doet toch ook niet het Soefisme in de ban vanwege Khomeini?” Zij blijft het als haar Joodse opdracht zien om het goede te doen in het hier en nu, ook al is er wanorde in de wereld en raakt het menselijke leed haar diep. Haar cd *Tsart* roept op tot tedere communicatie. Haar antwoord: “Vrede uitstralen, je niet laten verleiden tot oorlog, of laten meeslepen door haat en angst. Vreugde als besluit en het beoefenen van de discipline van vertrouwen en hoop.” •

Shura Lipovsky geeft 11 april 2026 een concert in de LJG in Amsterdam, samen met haar Jiddisch Vrouwenkoor Amsterdam (JVA) en met haar vaste ensemble Novaya Shira, met een gastcymbalist. Cd’s bestellen en aanmelden voor cursussen van haar stichting: Magid, huis van de gouden pauze per email: magidvanamsterdam@gmail.com

Populaire Pesach

TEKST ASJER WATERMAN

Wist u dat Pesach de meest gevierde Joodse feestdag in Nederland is? Het staat met afstand bovenaan de lijst: wel 63 procent van alle Nederlandse Joden sedert vrijwel elk jaar. Sla er het demografisch onderzoek van JMW maar eens op na. Overigens is dat niet alleen in Nederland het geval. Ook in andere landen zoals Amerika is de seder de meest favoriete Joodse traditie.

Waarom dat zo is? U mag het mij vertellen. Wellicht speelt mee dat het verhaal over de uittocht uit Egypte zo'n centrale plaats inneemt in de Joodse ervaring. Maar misschien ook wel omdat de seder in zekere zin symbool staat voor waar het Jodendom voor velen over gaat: het doorgeven van verhalen, tradities en gebruiken van de ene generatie op de volgende.

Dat we die culturele bagage aan een volgende generatie doorgeven is niet zo vanzelfsprekend. Soms kijkt een volgende generatie met verbazing naar datgene wat hun ouders of grootouders doen. De Tora voorziet dat overigens al, en bereidt ons erop voor. In het boek Sjmot (Exodus) lezen we al dat het vieren van Pesach en de gebruiken die daarbij horen voor altijd doorgegeven moeten worden op volgende generaties. En, zo zegt de Tora, als je kinderen dan met grote verbazing reageren en zeggen: wat betekent dit gebruik voor jullie? – dan leg je het kind uit over de uittocht uit Egypte.

"C'est le ton qui fait la musique."

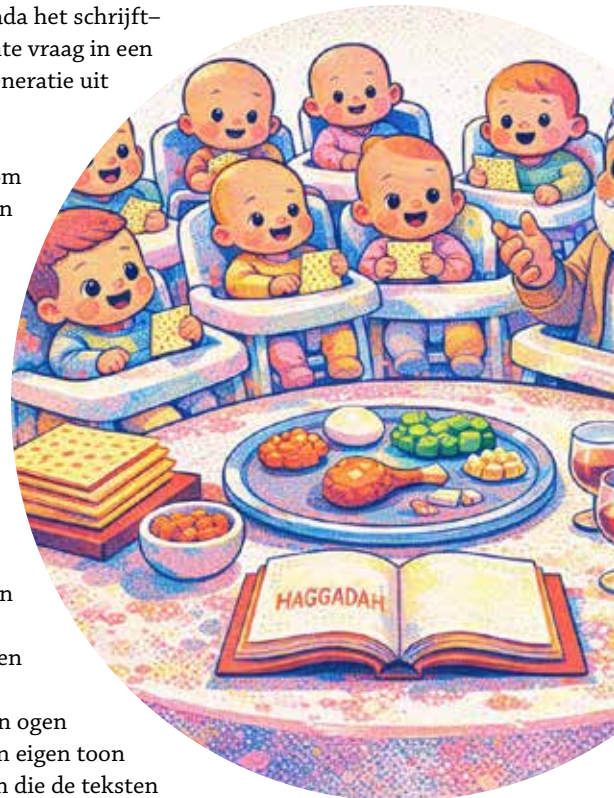
Als u behoort tot de 63 procent seder-vierders, dan herkent u deze tekst misschien, want deze komt ook voor in de Haggada bij de vier zonen. Deze vraag: wat betekent dit gebruik voor jullie?, wordt in de mond gelegd van de rasja, het slechte kind. De zorgvuldige lezer zal zien dat dit kind in de Haggada een compleet ander antwoord krijgt dan in de Tora. Het krijgt geen uitleg over de gebruiken, maar een sneer dat het kind in Egypte zou zijn achtergelaten als het al die tijd geleden met het Joodse volk in Egypte was geweest.

Het probleem met geschreven teksten is dat de intonatie ontbreekt. En bij deze specifieke vraag betekent die intonatie een verschil van dag en nacht. Tussen oprechte vraag of provocatie: *C'est le ton qui fait la musique*. Als het

kind een oprechte vraag om betekenis stelt dan is het antwoord van de Haggada onnodig hard. Maar met een iets andere toon – met de nadruk op het woord 'jullie' zoals de Haggada het schrijft – verandert een oprechte vraag in een poging een oudere generatie uit te dagen.

De toon is waar het om gaat. En het is de toon die we toevoegen tijdens het lezen uit de Haggada op de sederavond. Iedereen aan tafel brengt zijn eigen unieke eigenschappen mee. Een eigen geschiedenis, gevoelens en gedachten, ervaringen op werk of in de maatschappij. Iedereen leest de eeuwenoude teksten met zijn eigen ogen en voegt daarmee zijn eigen toon toe. En het is die toon die de teksten van betekenis voorziet. Die de teksten uit het verleden naar het heden halen. Die vorm geven aan hoe we de teksten lezen.

Dat is voor mij de kracht van de sedersavond. Dat het verhaal niet wordt verteld, maar beleefd. Dat het verleden tot een persoonlijke ervaring wordt gemaakt. Een ervaring die elk jaar anders is, omdat de wereld er elk jaar anders uitziet en omdat de tafelgenoten elk jaar anders zijn. En volgens mij ben ik niet de enige die dat denkt. De rest van de 63 procent is het ongetwijfeld met mij eens. •

Doorgeven van de ene generatie op de andere, illustratie door Microsoft Designer

Joodse architecten

Deel 2: Wat maakt een Joodse architect?

TEKST DANIËL METZ

De Nederlandse bouwhistorie telt tientallen architecten met een Joodse achtergrond. Wat kenmerkt hen als groep en wat hebben ze zoal gebouwd? Daniël Metz probeert daar antwoord op te geven aan de hand van een door hem zelf samengestelde database. Die bevat inmiddels 59 namen. Sinds het vorige artikel in de Benjamin zijn er alweer drie bij gekomen. Een zoektocht naar een beroepsgroep die veel zichtbare sporen heeft nagelaten.

Op de vraag wat Joodse architecten als groep definieert is geen eenvoudig antwoord te geven. Ieder persoon zal zijn eigen karakteristieken hebben. Toch wil ik een poging wagen enkele kenmerken te benoemen.

Om daar structuur in te brengen gebruik ik de vijf elementen van Joodse identiteit die socioloog Ido Abram heeft gedefinieerd in de 'Schijf van Vijf'. Dat zijn: (1) Joodse religie, cultuur en traditie, (2) persoonlijke ontwikkeling, (3) vermenging van culturen, (4) oorlog en vervolging, (5) Israël en zionisme. In deze volgorde zal ik een aantal voorbeelden geven van architecten en hun werk in Nederland, maar ook in de voormalige Nederlandse koloniën.

Na de periode van emancipatie (1796 tot circa 1890) zien we dat meer Joodse architecten actief worden. Een aantal van hen laat zich heel duidelijk leiden door Joodse opdrachtgevers. Vooral Joodse instellingen in de Randstad lijken er de voorkeur aan te geven opdrachten te verstrekken binnen de eigen culturele groep.

In Amsterdam zagen we in het vorige artikel al dat Harry Elte en Jac. Baars als formele bouwmeesters van de Joodse gemeente (NIHS) waren aangesteld. Zij ontwierpen niet alleen synagogen, maar ook de koosjere vleeshal, metaheerhuizen (voor de rituele verzorging van een overledene) en andere gemeenschapsruimtes. Hun bekendheid met de Joodse cultuur en tradities zal zo'n samenwerking makkelijker hebben gemaakt. Voor de bouwstijl maakte dat overigens weinig uit. Op enkele specifieke functionaliteiten na bestaan er voor Joodse gebouwen geen uiterlijke richtlijnen.

Bijenkorf, HEMA en Tuschinski

De hele bouwgeschiedenis in Nederland overziend zou je kunnen stellen dat Joodse architecten eerder kozen

voor een contemporaine stijl, passend bij de heersende trend (Neorenaissance of Amsterdamse School) of juist heel vooruitstrevend (Bauhaus en Jugendstil), terwijl niet-Joodse architecten meer de neiging hadden tot oriëntalisme met Moorse of Oosterse stijlelementen, zoals bij de synagogen van Groningen en Deventer. Maar dat is enkel gebaseerd op eigen waarneming.

Als tegenhanger van 'Joodse religie, cultuur en traditie' zou je 'persoonlijke ontwikkeling' als kenmerk kunnen plaatsen. Waar de eerste voortkomt uit opvoeding en afkomst gaat het bij de tweede om individuele keuzes. Het besluit om architect te worden is al een heel bepalende eigen keuze, laat staan de afwegingen binnen het werkveld. In welke bouwstijl druk je je uit en wat zijn de relaties met opdrachtgevers die je aangaat?

De orthodox opgevoede Abraham Elzas (1907-1995) raakte geïnspireerd door Le Corbusier, voor wie hij enkele jaren werkte. Dat is terug te zien in zijn creatie van de synagoge in de Lekstraat (1936) in Amsterdam, in een strakke stijl gebaseerd op de principes van Bauhaus. In zijn latere carrière had hij vooral niet-religieuze opdrachten, zoals de Bijenkorf in Rotterdam (1957) en vele filialen van de HEMA. Of de Joodse oorsprong van deze winkels een rol speelde is niet bekend.

Minder voorspoedig verging het Hijman Louis de Jong (1882-1944). Hij was de hoofdarchitect van bioscoop Tuschinski (1920) in Amsterdam, met een flamboyante mix van elementen van Jugendstil en art deco. Nadat hij in onmin was geraakt bij zijn opdrachtgever, Abraham Tuschinski, is zijn naam uit de annalen verdwenen. Een andere vergeten architect is Mozes Oesterman (1888-1942). Zijn onbekendheid komt vermoedelijk doordat hij bij grote projecten telkens als tweede architect wordt genoemd. Van het 'Glazen Paleis', de nieuwbouw van de Joodse Invalide (1937) aan het Weesperplein,

wordt doorgaans J.F. Staal als architect genoemd, terwijl Oesterman daarbij een belangrijk aandeel heeft gehad. Datzelfde geldt voor het Centraal Israëlitisch Weeshuis (1929) in Leiden, waar de naam B. Buurman aan hangt.

Lokaal en koloniaal

We blijven in Den Haag om het derde element van Joodse identiteit te bespreken, namelijk 'vermenging van culturen'. Naast een religieuze of etnische denominatie is men ook Nederlander en Amsterdammer of Hagenaar. Dat zien we terug in de architectuur.

Lodewijk Simons (1869-1936) heeft veel beeldbepalende gebouwen in Den Haag gerealiseerd, voor zowel Joodse als niet-Joodse opdrachtgevers. Zo kwamen er de Residentie bioscoop aan de Kettingstraat en grote warenhuizen in

eigenschappen van bouwen in de tropen met de kenmerkende stijl van de Amsterdamse School aan toe. Op die manier heeft hij de Nederlandse koloniale architectuur van Soerabaja, Malang en Semarang een heel eigen gezicht gegeven.

Benjamin (Ben) Smit (1922-2020) belandde, op de vlucht voor de nazi's, op Curaçao. Beïnvloed door het Nieuwe Bouwen werd hij één van de leidende architecten van het eiland. Naast enkele hotels is zijn woonhuis in Willemstad bepalend voor zijn oeuvre.

Verwoesting en wederopbouw

En zo komen we bij het element 'oorlog en vervolging'. Niet alleen de oorlogsjaren, maar ook de herinnering daaraan hebben diepe sporen getrokken. Van de 59

LJG Amsterdam
synagoge, Leon
Waterman 1966,
foto Joop van
Bilsen voor Anefo

de Spuistraat, Venestraat en Wagenstraat. Daarnaast is het Joodse weeshuis aan de Pletterijstraat (1932) van zijn hand.

In Rotterdam was Jacob (Jacques) van Gelderen (1888-1944) actief. Hij is vooral bekend van zijn theaterzalen, waaronder de Wester Bioscoop (1919), het Ooster Theater (1921) en het Grand Théâtre (later overgenomen door Tuschinski). Daarnaast leidde hij de verbouwing van de synagoge aan de Botersloot (1938).

Niet alleen binnen de landsgrenzen, ook in de voormalige koloniën hebben Joodse architecten hun sporen nagelaten. Cosman Citroen (1881-1935) kreeg zijn eerste opdracht in Semarang in Nederlands-Indië en is daar zijn verdere leven blijven werken. Hij combineerde de

personen in de database zijn er twaalf omgebracht als gevolg van de Jodenvervolging onder de nazi-bezetting. Wat verder opvalt is dat maar liefst tweeëndertig personen die vóór 1940 zijn geboren wel de oorlog hebben overleefd. Dat is een uitzonderlijk hoog percentage. Een aantal van hen was nog erg jong. Bij anderen dringt de vraag zich op of architecten een grotere overlevingskans hadden in vergelijking tot andere beroepsgroepen. Mogelijk speelde hier hun goede netwerk mee of hun relaties buiten de Joodse gemeenschap en internationale connecties.

Onder de slachtoffers zijn oudgedienden met een grote staat van dienst, zoals de eerder genoemde Harry Elte, maar ook de minder bekende Jonas Hegt (1879-1943) die

(samen met Jac. Baars) de synagoge aan het Bezuidenhout (1937) ontwierp.

Daarnaast is er een nieuwe generatie architecten die hun carrière nog aan het opbouwen waren. Onder hen Meijer (Max) Speijer (1896-1943), Simon Vieyra (1902-1945), Max Pool (1903-1943) en Simon David (Bob) Neter (1904-1942). Alle vier hadden zij een bescheiden repertoire opgebouwd. Vieyra heeft onder meer het Foresterhuis (1937) aan de Sarphatistraat in Amsterdam gebouwd, een society op Engelse leest, waar veel Joden lid van waren. Neter is vooral bekend door zijn verzetswerk als communist. Zijn prijswinnende creaties, waaronder een jeugdherberg en een herenhuis in Middelburg, zijn veel minder bekend.

“Verschroeide bakstenen”

Architecten die de oorlog hebben overleefd hebben letterlijk bijgedragen aan de wederopbouw, in het bijzonder aan de opbouw, van het Joodse leven. Een bekende naam is Abraham Oznowicz (1892-1976). Voor de oorlog had hij al de synagoge aan de Brink (1928) in Betondorp ingericht. In de jaren na de oorlog leidde hij verbouwingen van synagogen door heel Nederland. Ook het Maimonides Lyceum (1959) in de Stadstimmertuin in Amsterdam is door hem verbouwd en uitgebreid.

In 1961 verwierf Leon Waterman (1912-1988) de opdracht voor de bouw van een nieuwe synagoge in Amsterdam. De Liberaal Joodse Gemeente groeide en had een eigen onderkomen nodig. Het gebouw representeerde nieuw Joods leven in Nederland, maar door gebruik van verschroeide bakstenen bleef ‘het grote verlies’ voelbaar aanwezig. Van zijn hand is eveneens de Chapelle Ardente (1962) in de Hollandsche Schouwburg, een van de vroegste gedenkplekken voor Joodse slachtoffers.

De Stad van Cahen

Het laatste element dat bijdraagt aan de Joodse identiteit van de hier genoemde architecten is ‘Israël en zionisme’. De verbondenheid met Zion (een andere naam voor Jeruzalem) zit verankerd in de Joodse cultuur, maar is rond de stichting van de staat Israël meer zichtbaar geworden. Verschillende in Nederland werkende architecten zijn in dat land opgegroeid.

De in Geldrop geboren Abel Cahen (1934) heeft er zijn jeugd doorgebracht. Voor zijn studie keerde hij terug naar Nederland. Uit zijn oeuvre noemen we hier het kantoor van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (1988) in Amersfoort (bekend als De Stad van Cahen) en de uitbreiding van het Van Abbemuseum (2003).

Moshé Zwarts (1937-2019) is in Haifa geboren, maar groeide op in Nederland. Van hem is de nieuwe kas van de Hortus Botanicus (1993) in Amsterdam het bekendst. Daarnaast heeft hij diverse voetbalstadions ontworpen. Omgekeerd zijn er ook architecten van Nederland naar Israël gegaan om daar hun beroep uit te oefenen. Moshé

Koffler Accelerator van het Weizmann Instituut in Rechovot, Israël, door Moshé Harel in 1976, foto Atlas Nini CC BY-SA 3.0

Harel (1920-2001) is in Sittard geboren als Marcel Ernest Hertz. In de jaren '50 emigreerde hij naar Israël, waar hij grote delen van het Weizmann Instituut in Rechovot vormgaf.

De hier gepresenteerde caleidoscoop van Joodse identiteit biedt handvatten om kenmerken van Joodse architecten te herkennen en in context te plaatsen. In het volgende artikel bespreken we andere categorieën van architectuur, die nog niet aan bod zijn gekomen. •

Emile Schrijver

Allemaal nette mensen

Op 27 januari mocht ik in Wiesbaden in de Hessische Landtag, het parlement van Hessen, een herdenkingsrede uitspreken naar aanleiding van International Holocaust Remembrance Day. Ik was daarvoor uitgenodigd nadat een delegatie van de Landtag, onder leiding van Landtagspräsidentin Astrid Wallmann, vorig jaar zomer het Nationaal Holocaustmuseum had bezocht. Het bezoek maakte indruk, op mij vanwege de enorme betrokkenheid van deze beroepsbestuurders bij de herinnering aan de Holocaust, en op mijn gasten vanwege de manier waarop in het Nationaal Holocaustmuseum de herinnering aan de Holocaust wordt tentoongesteld. Ik heb al vaker gemerkt dat juist Duitse bezoekers ontvankelijk zijn voor de keuze om onverbloemd de geschiedenis te laten zien en duidelijk te maken dat dit is wat er gebeurt als we vergeten andere mensen als mensen te zien.

De Landtagspräsidentin vertelde tijdens haar bezoek vol trots dat zij vanaf 7 oktober 2023 de Israëlische vlag op de Landtag had hangen. Die was een paar keer vernield, waarna ze een grotere voorraad had laten aanleggen. Ook tijdens mijn bezoek, dus na de vrijlating van de gijzelaars, hing voor het Hessische Ministerie van Justitie nog steeds de Israëlische vlag naast de vlag van Duitsland, Europa en Hessen.

In de toespraken van de Duitse hoogwaardigheidsbekleders werd de herinnering aan de Holocaust niet, zoals in Nederland wel bijna altijd het geval is, in verband gebracht met de oorlogen in het Midden-Oosten. En ook mijn eigen rede, waarin ik sprak over hoe het bij ons steeds moeilijker wordt om je als Jood niet over Israël te moeten uitlaten, kreeg alleen maar bijval.

Kortsluiting

Deze ervaring heeft tot een soort kortsluiting geleid in mijn denken over hoe een publieke opinie tot stand komt. In Duitsland is heus niet alles koek en ei en ook daar tiert het antisemitisme in allerlei lagen van de maatschappij welig. En ook in Duitsland is Israël in dat opzicht een splijtzwam. Maar Femke Halsema moet zich tot op de dag van vandaag verantwoorden voor één dag de Israëlische vlag aan het stadhuis in Amsterdam, *direct na 7 oktober*, en Ahmed Aboutaleb wilde die vlag op dat moment helemaal niet uithangen.

De kortsluiting, of misschien de cognitieve dissonantie, waar ik aan lijd, draait voor mij om de vraag waarom al die nette Nederlanders die ons het leven zuur maken ervan overtuigd zijn dat ze het gelijk aan hun zijde hebben, terwijl al die nete Duitsers die Joden en Israël wel uit elkaar weten te halen ook daarvan overtuigd zijn. Zou dat niet moeten betekenen dat de waarheid misschien ergens in het midden ligt?

Gevoelsantisemitisme

Ik wil nog twee ervaringen met het publieke debat delen, die hiermee samenhangen. Samen met Leon de Winter, Yigal Markuszower en Ronald Kahn kom ik aan het woord in een stuk in de Jerusalem Post van 14 februari. Het gaat over wat de journalist *ambient antisemitism* noemt, het antisemitisme dat niet heel zichtbaar is, maar ieder moment van de dag voelbaar.

Op diezelfde dag verscheen een interview in het Parool over de ingewikkelde omstandigheden waaronder wij in het Joods Cultureel Kwartier ons werk moeten doen. Net als veel andere cultuurmakers, kunstenaars, muzikanten, komieken, noem maar op, merken we dat voor delen van het grote publiek Joodse cultuuruitingen niet meer vanzelfsprekend bezocht worden. Dat gaat over alles tegelijk: Israël, antisemitisme, veiligheid, solidariteit, noem maar op, maar makkelijk is het niet.

Ik heb aan het Parool moeten vragen om op hun Facebookpagina de reactiemogelijkheid op het artikel uit te zetten omdat het antisemitisme van die reacties afspatte. De dinsdag daarna had datzelfde Parool een dubbele opiniepagina, waarop vier van de vijf artikelen weer over Joden en Israël gingen. Daarbij kon ik toch het gevoel niet onderdrukken dat andere wereldproblemen net wat minder aandacht krijgen.

Ik kreeg ook een persoonlijke reactie van een van onze rabbijnen, die zich afvroeg of we als Joodse gemeenschap zelf niet te nadrukkelijk hameren op onze onveiligheid, op antisemitisme en op de last van de Sjoa, omdat dat ook weer invloed heeft op de manier waarop wij worden gepercipieerd. Dat was ook een reactie die tot nadenken aanzet.

De kortsluiting in mijn hoofd is nog niet helemaal verdwenen. •

Breda, Het bittere kruid voorbij

Nieuw elan na herbouw synagoge

TEKST KARIEN ANSTADT FOTO'S PATRICK STERNFELD

In Breda, de geboortestad van schrijfster Marga Minco, zijn niet meer veel Joodse sporen te vinden. De herbouwde sjoel in de smalle Schoolstraat wordt door veel inwoners onopgemerkt voorbij gelopen. Maar sinds de heropening in 1992 is de sjoel wél weer het centrum geworden van Joods leven en activiteiten, ook voor de regio.

Tot midden 18de eeuw was er helemaal geen sprake van een Joodse gemeenschap in Breda. Op een paar uitzonderingen na was de stad niet toegankelijk voor Joden, behalve tijdens jaarmarkten en kermissen. Maar na de burgerlijke gelijkstelling van 1796 ontstond er een kleine georganiseerde Joodse gemeenschap.

Chocoladefabriek Kwatta

Kwatta begon midden 19de eeuw als cacaoplantage in Suriname van de Joodse Gustaaf van Emden. Hij richtte later in Breda de N.V. Stoom Cacao- en Chocoladefabriek Kwatta op die in 1893 werd overgenomen en gemoderniseerd door de eveneens Joodse gebroeders Stokvis. De fabriek was in de twintiger jaren van de vorige eeuw de grootste werkgever in Breda met uiteindelijk zo'n zevenhonderd werknemers. De chocoladerepen werden een begrip en de naam Kwatta in de volksmond synoniem voor chocola.

In de reclame heerste de leus: "Aller ogen zijn gericht op Kwatta". Er was later zelfs een liedje over Kwatta, gezongen door de Ramblers. Die leus werd een algemene Nederlandse uitdrukking als het gaat om iemand die in het middelpunt van de belangstelling staat, of wanneer men van iemand initiatief verwacht zonder zelf iets te doen. Hoewel de fabriek in 1977 werd gesloopt, bestaat de naam Kwatta, als onderdeel van Heinz, nog steeds.

Joods leven na de oorlog

Zoals overal overleefde ook in Breda slechts een kleine groep de oorlog: in 1930 waren er 181 Joodse inwoners, in 1951 waren het er nog 55. Vanaf 1952 deed een huiskamer dienst als synagoge, maar in 1971 werd een pand aan de Van Mierlostraat aangekocht en als synagoge ingericht. Toch kreeg men ook in Breda de laatste decennia van de twintigste eeuw weer oog en belangstelling voor Joods erfgoed. De vooroorlogse sjoel in de Schoolstraat was tijdens de bezetting vernield en geplunderd en na de oorlog in gebruik genomen als werkplaats.

In 1986 ontstond bij de Joodse gemeenschap in Breda het idee om op dezelfde plek in de Schoolstraat de synagoge te herbouwen. Architect Frits Havermans werd in de arm genomen en hij ontwierp min of meer een kopie van de

Synagoge
Breda,
interieur

Men hield diensten in het pand De Blauwe Hand achter de Haagdijk. Dit was ook de buurt waar de meeste Joden woonden. De Joodse begraafplaats in de nabijgelegen gemeente Oosterhout dateert uit 1823.

Zoals elders in het land waren veel Joden werkzaam in de handel en beoefenden ze ambachten. Zo was er een hoedenmakerij, sigarenindustrie en een vleeshouwerij, bedrijfjes die nu in de vergetelheid zijn geraakt. Maar het merk Kwatta doet bij ouderen nog altijd een belletje rinkelen.

oorspronkelijke neoclassicistische synagoge. In 1992 werd de herbouwde synagoge feestelijk ingewijd.

De synagoge anno 2025

We spreken af met Tanya Simons, vrijwilliger van de Bredase ontmoetingsgroep Finjan van JMW. De bijeenkomsten van Finjan vinden plaats in de sjoel. Als we de Schoolstraat in lopen moeten ook wij even zoeken, de straat is zo smal dat we de sjoel gewoon over het hoofd hebben gezien. Maar zodra we hem hebben gevonden is het toch een eyecatcher en valt de gelijkenis met de afbeeldingen van de oorspronkelijke sjoel op.

“Wel wat laat, maar toch.”

We praten met Tanya Simons, Orpa van der Kooy en Muriël van der Bergh. Ze geven aan dat voor de kleine Joodse gemeenschap in Breda de sjoel het centrum is van Joods leven. Er zijn eigenlijk drie groepen actief. Een daarvan is uiteraard de Joodse gemeente met ongeveer vijftig leden. Met name tijdens de Joodse feestdagen worden er diensten gehouden.

Dan is er ontmoetingsgroep Finjan, begeleid en ondersteund door JMW, die maandelijks bijeenkomt. Het gaat hierbij om Joods sociaal contact voor iedereen met een Joodse achtergrond, zodat de bijeenkomsten laagdrempelig zijn.

De programmering, met lezingen over een Joods thema of muziek, is in handen van vrijwilligers die de spil vormen van de bijeenkomsten. Uiteraard besteedt men ook aandacht aan de Joodse feestdagen. Deelnemers komen niet alleen uit Breda, maar ook uit Oosterhout, Eindhoven, Dordrecht en zelfs uit Antwerpen en Baarle-Nassau. Opvallend is dat ook Israëli's, zo'n veertig personen, de weg naar de sjoel weten te vinden, vooral tijdens de Joodse feestdagen.

Synagoge Breda

Ten derde is er de Vereniging Vrienden van de Synagoge, een christelijke groep die zich inzet, en lezingen op het gebied van Jodendom organiseert, voor geïnteresseerden van alle gezindten.

Marga Mincoplein

De novelle *Het bittere kruid* (1957) van schrijfster Marga Minco was een van die boeken die de samenleving pas echt doordrong van de Jodenvervolging. Haar sobere kroniek over haar oorlogservaringen werd in 1957 bekroond met de Multatuliprijs en in 1958 met de Vijverbergprijs, en is een klassieker geworden. In het boek is de stad Breda als decor duidelijk aanwezig.

Marga Minco (1920-2023) werd geboren als Sara Minco en groeide op in Breda. Het gezin was orthodox-Joods, maar de kinderen, ze had nog een oudere broer Dave en een zusje Betty, maakten zich los van de orthodoxie.

Marga Minco was goed geïntegreerd in de Bredase samenleving, in 1938 werd zij als journalist aangenomen bij de Bredasche Courant. De dag na de capitulatie in mei 1940 werd zij echter al ontslagen, nog voordat de Duitsers hun anti-Joodse maatregelen hadden aangekondigd.

In 2019 besloot de gemeente Breda, wel wat laat, maar toch, om Marga Minco te eren met een plein. Op woensdag 27 maart 2024 werd het plein officieel geopend door burgemeester Paul Depla, in aanwezigheid van Marga's dochter Jessica Voeten. Daarbij werd ook het kunstwerk *Gebroken Lijn* van lichtkunstenaar Tamar Frank onthuld. De twee lijnen vormen samen een lichtpoort waar je doorheen kunt stappen.

Een plaquette aan het pand Prins Hendrikstraat 194 vermeldt dat dit het huis is waar Marga Minco op 31 maart 1920 werd geboren. •

Monument
Marga Minco,
Breda

Mijn leven

Frank van Gelderen, 75 jaar, gescheiden, heeft twee kinderen, drie kleinkinderen, een zus en een nieuwe partner. Geboren in Nijmegen, woonachtig in Rotterdam.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Leven

Na de middelbare school ben ik rechten gaan studeren. Na mijn kandidaats ben ik gestopt. Ik wilde namelijk de wereld in om geld te verdienen. Via een oom uit België die voor mij het voorbeeld van succes was, heb ik met luxe huishoudelijke producten door Europa gereisd, maar dit bleek niets voor mij.

Ik heb in Rotterdam ook nog even bij een toeleveringsbedrijf voor schepen gewerkt. Toen ontmoette mijn moeder bij de WIZO Bazar in Rotterdam iemand van een huiden-handelsbedrijf. Van het een kwam het ander. Ik trad in dienst van Kaufmann's Handel Maatschappij. Men zocht een nieuwe generatie traders. Met nog zes anderen ben ik in 1977 daar in het pakhuis begonnen.

Huiden zijn een afvalproduct waar leer van wordt gemaakt. Er zit wel een luchtje aan huiden maar: 'het stinkt niet, het ruikt alleen anders'.

Je hebt verschillende soorten huiden en vellen. Runder- en paardenhuiden, schapen-, varkens- en geitenvellen. Iedere soort in verschillende kwaliteiten, geschikt voor mooi/duur en minder mooi/goedkoop leer. De dikte van een huid of een vel is ook van belang. Sommige huiden en vellen lenen zich beter voor tassen, kleding en meubelleer, terwijl andere soorten bij uitstek als schoenleer worden gebruikt.

Mijn vader werkte voor Unilever op diverse plaatsen in het buitenland, waaronder Shanghai. Ik ben in zijn voetsporen getreden want Kaufmann vroeg mij in 1981 het kantoor in Hongkong te leiden. Enkele jaren later werd ik overgeplaatst naar New York om tenslotte terug te keren naar het hoofdkantoor in Rotterdam. Als trader heb je met een diversiteit van zaken te maken: expertise, contracten, logistiek, verscheppingsdocumenten, gevoel voor de markt, ontwikkeling van de industrie, en je moet kunnen in- en verkopen. Ook de mode is een factor. In schoenen waar de jeugd tegenwoordig op loopt zit amper nog leer verwerkt. Er worden meer en meer huiden voor de productie van gelatine en collageen gebruikt. De verwachting is dat steeds minder huiden tot leer worden verwerkt. Ik reisde in alle continenten, met uitzondering van Australië en Nieuw-Zeeland. Dit heeft mij veel

laten zien over andere culturen en gewoonten.

Het huidenvak is van oudsher een Joods beroep. Joden mochten immers in de middeleeuwen geen lid worden van een gilde en kwamen daarom terecht in de handel van oudmetaal, vodden, oud papier, zo ook in de huidenhandel.

Toen ik begon waren de drie internationaal grote huidenhandelshuizen, waaronder dus Kaufmann, allemaal Joods. Nog altijd vind je Joden in de huidenhandel, maar het percentage is beslist afgenomen. Na Kaufmann werkte ik nog voor huidenhandel Transmarinde, waarna ik in 1998 voor mezelf ben begonnen. Ik vind mijn vak zo fascinerend dat ik, weliswaar met wat minder uren, nog steeds aan het werk ben.

Mooiste herinnering

Ik heb veel mooie dingen meegemaakt, maar ik zou niet direct weten wat daar uitspringt.

Sport

Ik ben mijn hele leven bewust bezig geweest met sporten. Vroeger speelde ik cricket en heb ik gevoetbald, getennist en later gesquasht en geracketbald. Tegenwoordig toer ik een paar keer per week op mijn racefiets. Ik heb al vijf keer meegedaan aan de Alyn fietstocht door Israël om geld in te zamelen voor het Alyn Hospital in Jeruzalem. Het vest dat ik nu aan heb met het opschrift Wheels of Love is daarvan.

Joods

Daar ben ik trots op en ik ben actief lid van de Nederlands Israëlitische Gemeente, (NIG) Rotterdam. Ik eet koosjer style. In deze tijd trekken veel mensen zich terug, bij mij is het tegenovergestelde het geval. Ik heb door de Tweede Wereldoorlog bijna mijn hele familie verloren en voelde mij verplicht hier iets mee te doen. Ik ben bestuurlijk nauw betrokken geweest bij de Stichting Loods 24 en het Joods Kindermonument. Jaarlijks vindt er een herdenking plaats bij het Kindermonument, ook is er een educatief programma en worden Stolpersteine geplaatst.

400 jaar Joods leven in Rotterdam verdient een zichtbare plek.

Met TOF Rotterdam wordt dit verhaal verteld. In samenwerking met Verhalenhuis Belvédère in het Fenix gebouw aan de hand van verhalen, objecten, muziek, schilderijen en archiefstukken.

Eten

Alles wat lekker is zoals andijvie met aardappelen, maar ook vis. Als je iets lekker vindt heeft dit vaak een associatie. Zo denk ik als ik met Pesach gremseliesj bak altijd aan mijn moeder die deze zo heerlijk maakte. Als je met mensen zaken moet doen of als je met iemand een probleem hebt, moet je met elkaar gaan eten. Je komt er dan makkelijker uit dan wanneer je zomaar met iemand ergens gaat zitten.

Hekel aan

Het ontbreken van oprechtheid.

Markt

Ik houd van markten. Vroeger ging ik op zaterdag veel naar de markt om boodschappen te doen. Tegenwoordig ga ik bijna elke sjabbat naar sjoel.

Televisie

Ik keek vaak naar het Journaal.

Het is me nu allemaal veel te gekleurd. Er is trouwens genoeg ellende, ik hoef het niet allemaal te zien.

Winkel

Ik winkel niet graag.

Krant

Ik lees digitaal de *Telegraaf* en het *NIW*

Mop

Sam komt thuis, helemaal in gedachten. Hij woelt in zijn bed tot Saar vraagt: "Wat heb je toch?"

"Morgen moet ik Moos duizend gulden betalen en die heb ik niet," zegt Sam. "Is dat alles?" antwoordt Saar. Ze doet het raam open en roept naar Moos, die recht tegenover hen woont: "Moos die duizend gulden die Sam je schuldig is, krijg je niet." Ze doet het raam weer dicht en zegt tegen Sam: "Ga nu maar rustig slapen. Nu slaapt hij niet."

Boek

Ik las het liefst historische boeken, vooral over de Tweede Wereldoorlog. Nu niet meer. Het beste fictieboek vond ik *Das Parfum* van Patrick Süskind. Het gaat over iemand die bezeten is om een bepaald parfum samen te

stellen en daarvoor heel ver gaat.

Grootste wens

Ik wens dat het zij die mij dierbaar zijn, goed gaat. Als je jong bent heb je je leven voor je, met vaak materiële wensen. Ik hoop dat ik op een goede manier met mijn leven om kan blijven gaan, vooral in goede gezondheid.

Uitzicht

Mooie skylines – ook die van Rotterdam. Tijdens een vliegreis de vormen van wolken; de ochtendmist over het land. Het heeft ook te maken met de plaats waar je bent en het gevoel dat je daarbij hebt. Hoe mooi is het om te fietsen op de Golan en het landschap voorbij te zien trekken. Of afdalend op de fiets naar de Dode Zee – een warme deken en de verbondenheid die ik toen voelde.

Bewondering voor

Als iemand iets kan wat ik niet kan. Ik doe soms aan beeldhouwen en heb grote bewondering voor mensen die het echt in hun vingers hebben.

JMW

Goed dat het bestaat voor de Joodse gemeenschap. Het voorziet zeker in een behoefte. •

Van alles met matzes

Sederavond in Hotel Atlanta

TEKST LEA VAN COEVERDEN

Entree van Hotel Atlanta, Rotterdam

We keken er het hele jaar naar uit. Pesach. Niet zozeer omdat we dan een week matzes mochten/moesten eten, maar omdat de sederavond, georganiseerd door de Joodse Gemeente Rotterdam, een happening was.

In die tijd, ik heb het over de jaren '60, was er nog een redelijk grote en actieve Joodse gemeenschap in Rotterdam. Die werd ook wel genoemd: *'Een kleine kehilla*

met de jeroesje van een grote.' Onder die titel schreef Paul van Trigt een manuscript over de geschiedenis van de Nederlands Israëlitische Gemeente Rotterdam. Jeroesje is Jiddisch voor erfenis.

Het boek ligt, terwijl ik dit schrijf, naast me en ik krijg onmiddellijk heimwee naar de tijd van toen. Ik kijk naar

de foto's die er in staan en zie mijn moeder die altijd van alles regelde voor de kehilla, de Joodse Gemeente.

Mijn vader zei altijd: "Je moeder is van alle markten thuis, of het nu gaat om het regelen van een lewaja, tahara, ziekenbezoek, huisraad en kleding verzorgen voor mensen die het minder goed hebben, of penningmeester zijn van het bestuur, je moeder is de Joodse Gemeente!"

En dan zie ik een foto van de synagoge in de oude staat, met nog een grote bovenverdieping, de vrouwenetage, en ik zie mezelf zitten. Ik zoek naar een foto van hotel Atlanta in Rotterdam. Daar zijn er meerdere van.

Ik Google en vind op de site joodserfgoedrotterdam.nl informatie over het hotel en ik lees:

Hotel Atlanta richtte zich ook na de oorlog op een Joods publiek, er waren bijeenkomsten voor Joods Rotterdam in de jaren zeventig. Al eerder, in de jaren zestig, werden er feesten voor Joodse jongeren georganiseerd. **VERVOLG OP PAG. 34**

Recept

Matze-lasagne (4 personen)

Ingrediënten

- 6–8 matzes
- 500 ml tomatensaus (koosjer voor Pesach of zelf gemaakt van een kilo tomaten, gekookt en dan in de blender)
- 1 ui, fijngesneden
- 2 teentjes knoflook, fijngenhakt
- 1 aubergine (of courgette), in plakjes
- 200–250 g geraspte mozzarella
- 50 g geraspte Parmezaanse kaas (optioneel)
- 2 el olijfolie
- Zout & peper
- Gedroogde oregano en/of basilicum

Bereiding

- Bereid de groenten voor, snijd wat er gesneden moet worden. Verhit 1 el olijfolie in een pan. Bak de ui glazig,

voeg knoflook toe. Voeg aubergine (of courgette) toe en bak tot zacht. Breng op smaak met zout, peper en kruiden.

- Voeg de tomatensaus toe aan de groenten. Laat 5–10 minuten zachtjes pruttelen.
- Breek de matzes op maat. Doop ze heel kort in water (1–2 seconden), zodat ze niet keihard blijven maar ook niet uit elkaar vallen.
- Verwarm de oven voor op 180°C.
- Vet een ovenschaal in en maak laagjes: matzes, tomatensaus met groenten en mozzarella. Herhaal dit tot alles op is. Eindig met saus + kaas (en Parmezaan).
- Bak de lasagne 30–35 minuten, tot de bovenkant goudbruin is. Laat 10 minuten rusten voor het aansnijden.

Recept

Matze dumplings / Kneidlach (±15 stuks)

Ingrediënten

- 120 g matzemeel of vermaal matzes in een keukenmachine
- 2 eieren
- 2 el olie (of gesmolten kippenvet)
- 60 ml water of kippensoep
- 1 tl zout
- Snufje peper

Optioneel:

- 1 el fijngehakte peterselie of dille
- Snufje knoflookpoeder of uienpoeder

Bereiding

- Klop de eieren los in een kom. Voeg olie, water/soep, zout en peper toe. Meng het matzemeel erdoor tot een zacht deeg.
- Dek af en laat het deeg 20–30 minuten rusten in de koelkast. Dit is belangrijk voor de juiste structuur.
- Maak je handen nat en vorm balletjes ter grootte van een walnoot. Niet groter want ze zullen nog op!
- Breng een grote pan licht gezouten water of soep aan de kook. Zet het vuur laag, leg de dumplings erin.
- Laat 25–30 minuten zachtjes koken met de deksel op de pan. Niet laten borrelen!
- Serveer direct in hete kippensoep of met saus, bijvoorbeeld tomatensaus.

Recept

Matze chocolade-crunch (± 20 stukjes)

Ingrediënten

- 4–5 matzes
- 125 g boter
- 125 g bruine suiker (of witte suiker)
- 200 g pure of melkchocolade, in stukjes

Optioneel toppings:

- Grof zeezout (aanrader!)
- Gehakte noten (amandel, walnoot, pecan)
- Kokosrasp
- Sinaasappelrasp

Bereiding

- Verwarm de oven voor op 180°C. Bekleed een bakplaat met bakpapier (even een prop van maken, nat maken, uitvouwen, dan krult hij niet op) en leg de matzes strak naast elkaar (breek ze op maat).
- Doe boter en suiker in een steelpan. Breng al roerend aan de kook. Laat 3–4 minuten zachtjes doorkoken tot het dik en bubbelend is.
- Giet de hete karamel over de matzes en strijk uit met een spatel. Zet de bakplaat 10–12 minuten in de oven, tot alles bubbelt. (Blijf erbij – niet laten verbranden!)
- Haal uit de oven en strooi direct de chocolade erop. Wacht 2 minuten tot het smelt en smeer dan uit.
- Strooi evt. bovengenoemde toppings erover. Laat volledig afkoelen (koelkast = sneller).
- Breek of snijd in stukken en... probeer niet alles tegelijk op te eten.

En natuurlijk kun je van alle gerechten een veelvoud maken.

Even verder staat er: *Er waren ook religieuze diensten op de Hoge Feestdagen. En dus ook de sederviering. Immers, voor de synagoge in Rotterdam aan het A.B.N. Davidsplein werd in 1952 pas de eerste paal geslagen.* Dus mijn herinneringen aan sederavonden in hotel Atlanta kloppen. Mooi gedekte tafels, veel kaarslicht, een groot gezelschap Rotterdamse Joden en zij die in de omliggende steden woonden, we keken er naar uit. Het betekende immers dat we laat naar bed mochten en als de Haggada bijna uitgelezen was, heerlijk gingen eten.

Er was veel jeugd, we hadden lol en het gevoel een eenheid te zijn was royaal aanwezig. Mijn broer Rob en ik gebruikten altijd de Haggada die we van onze opa kregen en we vonden dan met name de afbeeldingen van de vier zonen buitengewoon interessant.

Deze Haggada gebruik ik nog steeds, de wijndruppels die we van onze pink moeten laten vallen bij het noemen van de tien plagen zitten er opgedroogd en verkleurd in. Omdat mijn broer er niet meer is, gebruik ik altijd zijn Haggada tijdens Pesach. Gewoon, omdat hij er dan ook nog een beetje bij is.

Er zijn veel gerechten die je kunt bereiden met matzes maar doe mij maar wat ik altijd kreeg van mijn opa: een grote soepkom gevuld met een bodem koffie, veel warme melk, kaneel en bruine suiker en daarin verbrokkelde matzes. Ik zocht en vond wat meer actuele recepten voor tijdens de Pesachdagen. •

Bijdragen aan het psychisch welzijn van Joodse cliënten?

Kom werken bij het Sinai Centrum!

Nieuwsgierig?
Een vrijblijvend gesprek of meelopen is altijd mogelijk.

Bijvoorbeeld als:

- Master-, GZ-, of Klinisch psycholoog op de polikliniek in Amstelveen of Amsterdam
- Verpleegkundige of Verzorgende IG langdurige zorg in Amsterdam, Kastelenstraat

Kijk voor alle informatie op
www.werkenbijarkin.nl/Sinai-Centrum

Sinai centrum • Joodse GGZ

Zondag 3 mei 2026

Fotografische rondleiding door Utrecht

Ga op **zondag 3 mei** mee op een bijzondere wandeling door de Utrechtse binnenstad, gebaseerd op de fotocollectie van **Nico Jesse** uit 1942. Tijdens deze rondleiding ontdekken we hoe hij het dagelijks leven vastlegde, maar ook de zichtbare gevolgen van oorlog.

Op de plekken waar de foto's destijds zijn gemaakt, bekijken we het historische beeldmateriaal en vergelijken we het Utrecht van toen met het Utrecht van nu. Een indringende en informatieve tocht door de stadsgeschiedenis.

Aanmelden of meer informatie

Ga je mee? Geef je op via activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar **088 - 165 22 00**. Deelname kost € 25,-.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een Joodse achtergrond en/of partner.

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuishouding thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

Ziekenhuis Amstelland

Aangenaam dichtbij voor iedereen

Ziekenhuis
Amstelland

Wij bieden zorg met nesjomme

Samen sta je nooit alleen

Wil jij ook een bijdrage leveren aan de zorg?
Scan de QR-code voor meer informatie
over ons ziekenhuis en onze vacatures.

EXECUTEUR • NL

rt(4) DE ERFGENAAM

10% Ledenvoordeel

Executeur.nl wikkelt uw nalatenschap af precies zoals u dat wenst.

De spelregels van het erfrecht zijn complex. Wij ontzorgen uw nabestaanden in moeilijke tijden.

- Benoeming in testamenten en levenstestamenten
- Deskundige afwikkeling en advies

Neem contact op met Klaas Zondervan:
info@executeur.nl of 085 - 060 42 43

Klaas Zondervan

www.executeur.nl

Jong, Joods en uitgesproken

Nieuwe generatie eist een stem

TEKST RICO BRENTJENS FOTO YORAM GROEN

Joodse jongeren, inclusief studenten, willen meer van zich laten horen sinds de gebeurtenissen van 7 oktober 2023 en de nasleep daarvan. Zowel naar buiten als binnen de eigen gemeenschap. Een van hen is de 24-jarige Yoram Groen die columns schrijft, optreedt in de media en in het bestuur zit van een van de nieuwe Joodse studentenverenigingen.

Yoram (2001) is sinds de zomer van vorig jaar bestuurslid van VUJU, de VU Jewish Union aan de Vrije Universiteit (VU). Daar houdt hij zich bezig met de externe communicatie. Hij heeft een achtergrond in het Joodse studentenleven en was eerder actief bij de Joodse studentenvereniging van de Erasmus Universiteit. Toen hij naar Amsterdam verhuisde – volgens hem de beste plek om als Jood in Nederland te wonen – deden zijn Rotterdamse contacten

een goed woordje voor hem bij de pas opgerichte Joodse studentenvereniging van de VU.

De VUJU werd in 2024 opgezet, in de nasleep van de gruwelen van 7 oktober. “Er was een duidelijke noodkreet onder Joodse studenten om samen te komen,”

vertelt Yoram. “Veel jongeren waren op zoek naar gemeenschap, houvast en mensen die hetzelfde meemaken. De meeste universiteiten hebben een christelijke of

islamitische vereniging, maar een Joodse ontbrak vaak. Eigenlijk had je alleen IJAR aan de Universiteit van Amsterdam.” Dat die behoefte er is, blijkt uit de groei van VUJU: inmiddels telt de groepschat zo’n 175 leden.

Behoefte aan samenkomen

Na 7 oktober schoten Joodse studentenverenigingen ook op andere universiteiten als paddenstoelen uit de grond, onder meer in Delft. “Het verschilt per vereniging, maar bij de VU staan we open voor alle Joden in Amsterdam – dus ook voor werkenden en niet-studerenden,” zegt Yoram. “Wij willen vooral een plek zijn om elkaar te ontmoeten, samen leuke dingen te doen en van elkaar te leren.”

Binnen het bestuur vervult Yoram een brede rol als hoofd externe communicatie. Hij onderhoudt contact met de pers, de universiteit en andere organisaties, werft fondsen en helpt bij het vinden van locaties voor evenementen. “Het belangrijkste is geld binnenhalen, zodat we activiteiten kunnen organiseren. Maar het leuke is dat je veel mensen in de Joodse wereld ontmoet en echt iets opbouwt.”

Veiligheid en contact

Tegelijkertijd voelen Joodse studenten zich de afgelopen tijd steeds onveiliger op universiteiten en nemen antisemitische uitingen toe. Volgens Yoram biedt de VU hierin duidelijk ondersteuning. “Het contact met de VU is goed en zij nemen onze veiligheid serieus. Bij evenementen staat er beveiliging voor de deur en zonder aanmelding kom je er niet in.”

Die betrokkenheid ervoer hij ook persoonlijk, nadat hij de NOS te woord stond over gevoelens van onveiligheid onder Joodse studenten. “Direct daarna nam de VU contact met ons op: wat hebben jullie nodig? Wij regelen het.”

Binnen de VU heeft de vereniging weinig contact met andere studentenverenigingen. De focus ligt vooral op samenwerking met andere Joodse studentenverenigingen. Samen organiseren ze evenementen als Jewalicious, een jaarlijks feest met Israëliëse muziek.

“Veel studenten bouwen hier hun sociale leven op,” zegt Yoram. “Ik hoor vaak: ‘Ik kende geen andere Joodse studenten, en nu voelt het als één grote familie.’” Naast feestelijke activiteiten organiseert de vereniging ook educa-

Yoram Groen

tieve bijeenkomsten zoals lezingen, museumbezoeken en webinars. Binnenkort volgt bovendien een workshop met JMW over mentale gezondheid onder Joodse jongeren.

Activistisch Joods

Het Jodendom vormt al zijn hele leven een rode draad. Yoram groeide op binnen de Liberaal Joodse Gemeente en ging als kind wekelijks naar sjoel. Hij ging niet naar Joodse jeugdverenigingen; thuis werden sjabbat en de feestdagen vooral traditioneel, maar niet religieus gevierd – als momenten van samenzijn. Nog steeds is vrijdagavond voor hem heilig. “Ik werk dan niet. Dat is voor mij een harde grens.”

“Ik ben niet bang voor kritiek.”

Als het om zionisme gaat omschrijft Yoram zichzelf als “activistisch”. Hij diende enkele jaren in het Israëliëse

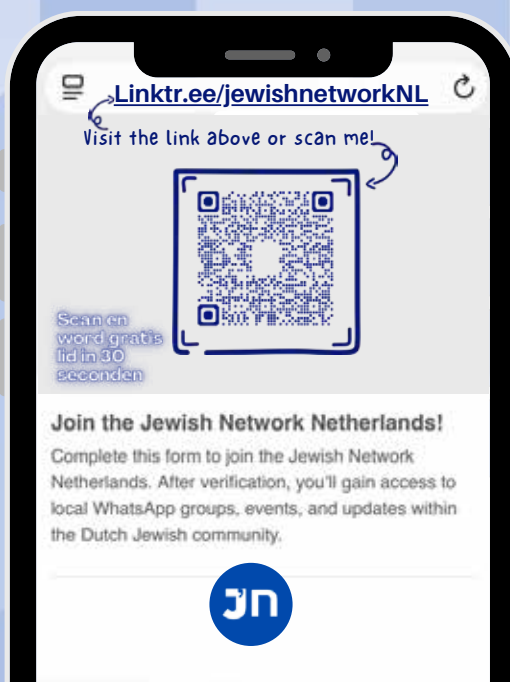
leger, waar hij via een drie maanden durende oelpan (taalschool) Ivriet leerde en een hechte vriendengroep opbouwde. Op 5 oktober 2023 keerde hij terug naar Nederland; twee dagen later brak de oorlog uit.

“Sindsdien voel ik een sterke drang om me uit te spreken en ben ik heel actief binnen de Joodse gemeenschap.” Hij schrijft columns voor het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* en publiceert opiniestukken in *Het Parool*. Volgens Yoram is het belangrijk dat jonge Joodse stemmen worden gehoord. “Ik zou willen dat meer jongeren zich uitspreken, maar de gemeenschap is vaak terughoudend. Juist daarom moeten we ons niet verstoppen en een duidelijke stem laten horen.”

Voor de komende jaren is hij ambitieus. Om zich verder te ontwikkelen als schrijver begint hij binnenkort aan de opleiding Journalistiek aan de Hogeschool Utrecht. Daarnaast wil hij graag voor grotere platforms schrijven, zoals De Telegraaf, en een vaste stem worden in het maatschappelijke debat. “Ik ben niet bang voor kritiek. Ik vind debat juist interessant.” •

JOODS LEVEN WAS NOG NOOIT ZO MAKKELIJK

Meer dan 2.500 Joden in Nederland nemen al deel. Alleen jij nog niet?

DIT IS JOUW NETWERK

Direct toegang tot de lokale WhatsApp-community van jouw stad en direct toegang tot een netwerk om je heen

Uitnodigingen voor Shabbat diners, evenementen en feestdagen

Altijd op de hoogte van wat er speelt in de Joodse gemeenschap met live updates

Vind sneller werk of woonruimte met hulp en aanbevelingen via een netwerk van Joodse professionals.

Al actief in:

Amsterdam • Den Haag • Nijmegen • Rotterdam • Utrecht • Groningen • Eindhoven • Maastricht • Wageningen/Ede • Amstelveen • Delft • Flevoland • Alkmaar

Mede mogelijk gemaakt door Stichting Levi Lassen

CABR toch online inzichtelijk

Wetswijziging om ‘collaboratie archief’ te ontsluiten

TEKST RICO BRENTJENS

Het CABR is het grootste Nederlandse archief over de Tweede Wereldoorlog en aangezien het over personen gaat die verdacht werden van collaboratie, ook een van de meest gevoelige. Ruim een jaar geleden stak de toezichthouder op de privacy een stokje voor het online ontsluiten ervan. Een wetswijziging moet dat nu wel mogelijk gaan maken, in balans met de privacybelangen.

Steeds meer dossiers uit het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) worden digitaal toegankelijk. Het archief bevat ongeveer 30 miljoen pagina's, circa 485.000 dossiers van naar schatting zo'n 425.000 personen. Zij werden na de oorlog berecht door onder meer bijzondere gerechtshoven en tribunalen op verdenking van samenwerking (collaboratie) met de Duitse bezetter.

heeft het Centraal Joods Overleg (CJO) advies uitgebracht, waarbij JMW als CJO-lid nauw betrokken is. Samen met andere organisaties vormde het CJO het Ethisch Beraad binnen het project *Oorlog voor de Rechter* (OvdR).

OvdR digitaliseert en ontsluit het CABR; naar verwachting is het volledige archief in 2027 gedigitaliseerd. Het papieren archief wordt beheerd door het Nationaal Archief in Den Haag. Het streven was om het digitale archief per 1 januari 2025 online beschikbaar te stellen maar na een waarschuwing van de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) over privacyrisico's stelde de toenmalige minister Eppo Bruins van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap de openstelling uit.

Inzage bij het Nationaal Archief

Achter de schermen is er hard gewerkt aan maatregelen om zorgvuldig om te gaan met de bezwaren van AP. Begin 2025 werd een namenregister uit het archief openbaar gemaakt via de website van OvdR. Op 1 juli 2025 werd als noodoplossing een tijdelijke voorziening getroffen om, voorafgaand aan het volledig online beschikbaar komen, wel al digitale inzage te bieden in het CABR.

In de studiezaal van het Nationaal Archief kan via vijf beveiligde computers worden gezocht in bijna 11 miljoen gedigitaliseerde pagina's, ongeveer een derde van het totale CABR. Deze dossiers betreffen personen die voor de rechter zijn verschenen en als de zwaarste gevallen gelden. Ook de papieren dossiers die nog niet zijn gedigitaliseerd, zijn in het Nationaal Archief in te zien.

De belangstelling voor het CABR bleek groot: het websitebezoek van het Nationaal Archief was twaalf keer hoger dan het voorgaand jaar, en de meeste verzoeken tot archief inzage betroffen het CABR.

Nieuwe voorzieningen en wetswijziging

Sinds 2 februari 2026 is de tijdelijke voorziening uitgebreid. Het digitale CABR is nu niet alleen in te zien bij het Nationaal Archief, maar ook bij elf Regionaal Historische Centra (RHC's) en voor wetenschappers bij het NIOD in Amsterdam. Daarmee is het archief

CABR, via
Nationaal
Archief, foto
Herman
Zonderland

De dossiers bevatten naast gerechtelijke stukken onder meer getuigenverklaringen, brieven, foto's en andere egodocumenten van Joodse oorlogsslachtoffers, verzetslieden, verdachten en daders. Daarbij is het belangrijk te benadrukken dat niet iedereen is veroordeeld of schuldig bevonden. Voor een verantwoorde openstelling en digitalisering

in elke provincie op ten minste één locatie digitaal te raadplegen; het papieren archief is alleen beschikbaar in Den Haag. Op de website van het Nationaal Archief staat vermeld in welke steden de RHC's zijn gevestigd. Net als bij het Nationaal Archief is inzage alleen mogelijk na reservering; elke maandag om 13.00 uur opent de reserveringsmogelijkheid voor de daaropvolgende week. OvdR heeft diverse maatregelen getroffen om de privacy van nog levende personen te waarborgen. Daarnaast kunnen bezoekers verzoeken indienen om bepaalde documenten, zoals foto's, niet te tonen; een onafhankelijke commissie beoordeelt deze verzoeken.

Jan Terstegen, projectdirecteur OvdR: "We merken elke dag hoe groot de behoefte is om het CABR te kunnen raadplegen, ook thuis. Hoe belangrijk het is voor mensen om antwoorden te vinden op vragen die al zo lang leven. Dat motiveert ons zeer om, binnen de wettelijke kaders en met de nodige zorgvuldigheid, zo snel mogelijk toe te werken naar volledige online toegang." Om dit te realiseren is een wijziging van de Archiefwet nodig. Eind januari 2026 stemde de ministerraad hiermee in.

"Antwoorden op vragen die al zo lang leven."

De wetswijziging geeft de mogelijkheid het volledige archief online beschikbaar te maken, inclusief context, gekoppeld aan andere oorlogsbronnen en doorzoekbaar op woordniveau.

Volgens de Rijksoverheid zorgt de wetswijziging voor een betere balans tussen privacybescherming en toegang tot overheidsinformatie en cultureel erfgoed. Het wetsvoorstel wordt nu via de ministerraad aan de Tweede Kamer voor behandeling aangeboden. •

JMW begrijpt dat het confronterend kan zijn om informatie over familieleden en ouders te zien en wil u hierbij zo goed mogelijk ondersteunen. Daarom organiseren JMW en het CJO in mei een voorlichtingsbijeenkomst om u hierover te informeren. Houd onze website en nieuwsbrief in de gaten voor meer informatie.

Bied Israëliische jongeren veiligheid en perspectief

In kibboets Yiron, op slechts twee kilometer van de Libanese grens, bouwen jongeren aan de toekomst van Israël. Dit gebied werd de afgelopen twee jaar zwaar getroffen door raketten en branden; boomgaarden gingen verloren en gezinnen moesten vluchten.

Nu wil een grote groep jongeren zich hier vestigen. Zij zijn leerlingen van Adam VAdama, een unieke landbouwschool waar jongeren van 15 tot 18 jaar praktijkervaring opdoen door de boeren te helpen op het land.

Vervallen en onbruikbaar

Maar er is een probleem. Bet Ichud, de campus waar de kinderen wonen en leren, verkeert in slechte staat en is dringend toe aan renovatie.

Een bruisende campus

Het JNF gaat daarom een nieuwe campus bouwen. Wij gaan er, samen met jou, voor zorgen dat de jongeren een veilige en inspirerende plek krijgen om te wonen en te leren.

Jouw hulp daarbij is onmisbaar.

Scan de QR-code en doe mee
www.jnf.nl/adam-vadama

JMW-, Catom-, Freyda- en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.

JMW sjabbatdiners

Speciaal voor studenten en jongvolwassenen (18–35 jaar) organiseert JMW op verschillende plekken in het land gezellige sjabbatdiners, in een informele en ontspannen setting. Heb jij zin om samen met ons sjabbat te vieren? Meld je dan aan! Data: **17 april** (Groningen, toegang € 7,50), **24 april** (Rotterdam, gratis toegang), **1 mei** (Utrecht, toegang € 10,-) en op **12 juni** (Utrecht, toegang € 10,-). Graag vooraf aanmelden. Voor meer informatie kun je contact opnemen via activiteiten@joodswelzijn.nl of telefonisch via 088-1652200.

Platform JEI: Joods leven in Noord-Nederland

Op **zondag 22 maart** organiseert Platform JEI een inspirerende dag in Noord-Nederland. Het programma bestaat uit een lezing, een stadswandeling en een bezichtiging van een synagoge en Joodse begraafplaats. De kosten bedragen € 12,50. Aanmelden kan via platformjeinn@gmail.com. De locatie wordt na aanmelding bekendgemaakt.

Platform JEI Zuid-Holland & Zeeland: Begraven nabij de duinen

Op **zondag 12 april** organiseert Platform JEI Zuid-Holland & Zeeland een bijzondere bijeenkomst in Katwijk.

Het programma bestaat uit een bezoek aan de Joodse begraafplaats, onder leiding van Leo Levie. In Katwijk bevindt zich de begraafplaats van de Joodse gemeente Leiden. De kosten bedragen € 12,50. Aanmelden kan via platformjeiZH@gmail.com. De locatie wordt na aanmelding bekendgemaakt.

Platform JEI Oost-Nederland: 600 jaar Joods Tiel

Op **zondag 19 april** organiseert Platform JEI Oost-Nederland een bijzondere dag in Tiel. Het programma bestaat uit een bezoek aan het Flipje en Streekmuseum, een lezing, een stadswandeling en een bezoek aan de Joodse begraafplaats met metaheerhuis. De kosten bedragen € 12,50. Aanmelden kan via platformjeiON@gmail.com. De locatie wordt na aanmelding bekendgemaakt.

Een fotografische rondleiding in Utrecht

Ga op **zondag 3 mei** mee op een bijzondere wandeling door de Utrechtse binnenstad, gebaseerd op de fotocollectie van Nico Jesse uit 1942. Hij legde het dagelijkse leven vast, en ook de sporen van oorlog, de Duitse bezetting en de Joodse vervolging in Utrecht. Op exacte locaties bekijken we Jesse's historische foto's en zien we hoe de stad er tijdens de oorlog uitzag. Deelname kost € 25,-. Voor meer informatie of aanmelden, stuur een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar 088-1652200.

Stadstocht Joods Gouda

Ontdek op **zondag 17 mei** de Joodse geschiedenis van Gouda tijdens een bijzondere stadswandeling langs onder andere historische plekken. Samen staan we stil bij de invloed van de Joodse gemeenschap op de lokale cultuur en architectuur. Omdat deze dagtocht plaatsvindt in de week van Sjavoeot, sluiten we af met een klasieke Goudse kaaservaring, waarin traditie, smaak en betekenis samenkomen. Deelname kost € 25,-. Voor meer informatie of aanmelden, mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar 088-1652200.

Platform JEI Brabant & Limburg

Op **zondag 31 mei** organiseert Platform JEI Brabant & Limburg een bijeenkomst in Breda. Het programma bestaat uit een lezing, een stadswandeling en een bezoek aan een synagoge. De titel van het programma wordt op een later moment bekendgemaakt. De kosten bedragen € 12,50. Aanmelden kan via platformjeiBL@gmail.com. De locatie wordt na aanmelding bekendgemaakt.

Joods Zutphen: geschiedenis en verhalen

Een dagje uit in de historische Hanzestad Zutphen op **vrijdag 12 juni!** Tijdens een boeiende stadswandeling door het oude stadscentrum ontdek je de rijke Joodse geschiedenis van de stad en de regio. We verkennen sfeervolle straten, staan stil bij bijzondere verhalen en bekijken de mooie architectuur van Zutphen. Deelname kost € 25,-. Voor meer informatie of aanmelden, stuur een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar 088-1652200.

Joods Erfgoed Festival

Het Joods Erfgoed Festival vindt dit jaar plaats op **zaterdag 28 juni** in Amersfoort, een stad vol Joodse pareltjes. Tijdens deze dag besteden we bijzondere aandacht aan de Joodse architect Abel Cahen. Cultuurhistoricus Daniël Metz geeft uitleg en vertelt over de activiteiten van Platform JEI. Daarnaast zijn er lezingen en presentaties over het Joodse erfgoed in Nederland, allemaal op een bijzondere historische locatie. Aansluitend maken we een stadswandeling langs zichtbare sporen van Joods leven in de pittoreske binnenstad. Speciaal voor ons wordt het oude stadhuis opengesteld, dat eveneens een Joodse oorsprong heeft. Deelname kost € 15,-.

Voor meer informatie of aanmelden, stuur een e-mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl of bel naar 088-1652200.

*Er kunnen veranderingen komen op het programma.

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost € 5,-. Data: **8 april**, **13 mei** en **10 juni**. Graag vooraf aanmelden bij Tanya Simons via tanyasimons64@hotmail.com of door te bellen naar 06-22327053.

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar** plaats met elke keer weer een ander thema. Toegang kost € 12,50. **Wilt u op de hoogte blijven van nieuwe activiteiten?** Meld u dan aan voor de tweewekelijkse nieuwsbrief of houd onze website in de gaten. Voor meer informatie, neem contact op met Sophia van Buuren via 06-24702356 of sophiavanbuuren019@gmail.com.

Den Bosch

Bejachad

Op **vrijdag 3 april** vindt de Pesach-viering plaats vanaf 12:00 uur. Toegang kost € 10,-. **Vraag vooraf aanmelden bij Koos** via koosdl@gmail.com. Na aanmelding ontvangt u de locatie.

Den Haag

Haags Smoezen

Elke 3e donderdag van de maand van 14:30 tot 16:30 uur. Er is altijd een interessante lezing, een gezamenlijk gesprek, muziek en/of aandacht voor de Joodse feestdagen. Toegang kost € 5,-. Data: **23 april**, **21 mei** en **18 juni**. Graag vooraf aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl of telefonisch bij Esther Scholtens door te bellen naar 06-12202167. Na de eerste aanmelding krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en de inhoud van het programma.

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,-, alleen de Pesach-viering kost € 7,50. Data: **2 april** (Pesach-viering met WIZO), **7 mei** (JMW komt op bezoek om te vertellen wat zij kunnen betekenen), **4 juni** (workshop zingen van Hebreeuwse liedjes met Ella Visser en accordeoniste Lenie Adolfsen) en **2 juli** (seizoensafsluiter met klezmermuzikanten Jaap Mulder & Sons). Graag vooraf aanmelden bij Marij Bachrach, via kletzmaarmee@gmail.com.

Heerenveen

Mifgasjiem

Elke 3e woensdagochtend van de maand van 10:00 tot 13:30 uur. Toegang kost € 15,- incl. lunch. Data: **15 april** (Pesach-viering), **20 mei** en **17 juni**. Graag vooraf aanmelden bij Anna Pool via anna.pool@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e donderdag van de maand wordt er vanaf 11 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang kost € 5,- incl. koffie/thee en iets lekkers. Data: **9 april** (Pesach-viering, let op, dit is niet de 3e donderdag van de maand), **21 mei** (Bennie Muller was voetballer bij Ajax), **18 juni** (Van Rossem vertelt in 15 minuten over de Joodse geschiedenis in de provincie Utrecht) en **16 juli** (Wilhelmina Drucker was een vrouwenrechtenactiviste en gaf haar naam aan Dolle Mina). Graag vooraf aanmelden bij Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl. Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke 3e dinsdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met een thema. Toegang kost € 5,-. Data: **7 april** (Pesach brunch), **19 mei** (Eduard Huisman, er zit leven in de Joodse

begraafplaatsen) en **16 juni** (smoezen met thema).

Graag vooraf aanmelden bij Wim via 06-22934446 of joffiekoffie@gmail.com. Na de eerste aanmelding, krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en de inhoud van het programma.

Zaandam

Misjpoeg aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,50. Data: **29 april** en **27 mei**. Graag vooraf aanmelden bij Erna Houtkooper-Barend via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl. Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse JMW-nieuwsbrief ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle mediene groepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

catom
לישראלים בהולנד

Catom is het Israëliëse label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכף

Elke laatste donderdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+ Israëli's, van 10:30 tot 12:30 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **23 april** (lezing over beeldhouding met Gili van Amen), **28 mei** (lezing over een betere nachtrust met Merav Reppen en Noa Ohana) en

25 juni (feestelijke afsluiting van het seizoen).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via 06-45505723 of bij Helen via 06-46310615.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen, op dinsdag of donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur, de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **donderdagavond 16 april** (Lezing over dieet en re-locatie, verzorgd door diëtiste Hila Golan) en **dinsdagavond 16 juni** (levensverhaal van Moran Zelikovitch).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via 06-83786000.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Sjaat Sipoer שעת סיפור (Voorleesuurkje voor de kleintjes) in Amsterdam & regio Zuid-Holland

Een paar keer per jaar wordt er een voorleesuurkje in Ivriet, inclusief een activiteit, voor de kleintjes georganiseerd. De doelgroep in Amsterdam is kinderen van 2 tot en met 9 jaar. In regio Zuid-Holland varieert de doelgroep van jonge kinderen tot tieners. Er zijn ook hapjes en drankjes. Deelname in Amsterdam kost € 4,-. De prijs voor deelname in regio Zuid-Holland varieert per bijeenkomst. De voertaal is Ivriet. Data: **maandag 4 mei** (bijeenkomst voor volwassenen met de Sjoa als onderwerp in regio Zuid-Holland, aanmelden kan via een online formulier), **zondag 17 mei** (Sjavoeot-viering in Amsterdam), **maandag 18 mei** (Sjavoeot-viering in regio Zuid-Holland, aanmelden kan via een online formulier)

Meer informatie en/of aanmelden in Amsterdam kan bij Tamar via 06-21992840. Extra info: de locatie wordt bekendgemaakt na aanmelding.

Empowerment, Networking & Hummus

Op **woensdag 15 april** organiseert Catom in Dieren een inspirerende Engelstalige avond voor Israëlische en Nederlandse vrouwen uit de Joodse gemeenschap. Tijdens *Empowerment, Networking & Hummus* staan ontmoeting, verbinding en persoonlijke groei centraal. U kunt rekenen op korte, prikkelende talks in TED Talks-stijl over thema's als ondernemerschap, maatschappij, mindfulness en positieve psychologie. Daarnaast is er volop ruimte om elkaar te ontmoeten in netwerkcirkels én om samen te genieten van versbereide Israëlische hummus van Beta Hummus. Een avond vol inspiratie, verdieping en gezelligheid. Deelname kost € 37,50.

Meer informatie en/of aanmelden stuur een mail naar catom@joodswelzijn.nl.

Extra info: de locatie wordt bekendgemaakt na aanmelding.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagramaccount! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW voor 60-plussers met een Joodse achtergrond en/of partner. Verbinding, creativiteit, ontmoet-

ting en versterking van de Joodse identiteit staan hierbij centraal. Lev is tijdens activiteiten geopend van **maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur** en op **vrijdag van 10:00 tot 12:00 uur**. Wij zijn **maandag t/m donderdag tijdens kantooruren telefonisch bereikbaar op 088-1652255** en per e-mail op lev@joodswelzijn.nl.

Lev is vanwege Pesach gesloten van **donderdag 2 t/m zondag 12 april** en vanwege Sjavoeot van **donderdag 21 t/m maandag 25 mei**. Lev is ook gesloten op **Koningsdag (maandag 27 april)**, **Bevrijdingsdag (dinsdag 5 mei)** en **Hemelvaartsdag (donderdag 14 mei)**.

Pesach brunch 30 maart 2026

Lev organiseert op **maandag 30 maart** een feestelijke Pesachbrunch. De koosjere brunch begint om 11.30 uur, met inloop vanaf 11.15 uur. Aansluitend volgt een korte inleiding over Pesach. U kunt genieten van een uitgebreide lunch met gremshlish, viskoekjes en natuurlijk matses met beleg. De brunch eindigt om 13.30 uur. De kosten bedragen € 22,50 per persoon. Aanmelden kan per e-mail via lev@joodswelzijn.nl.

Dagtocht Artis Aquarium 24 juni 2026

Op **woensdag 24 juni** organiseert Lev een gezellige dagtocht naar het opnieuw geopende Artis Aquarium. Houd de nieuwsbrief en de activiteitenagenda op onze website goed in de gaten!

Maandag Matinee

De **1e maandagmiddag** van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Deelname kost € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 (alleen film). De volgende matineeën zijn op: **13 april, 11 mei en 1 juni**.

Joodse cultuurgeschiedenis

Iedere **dinsdagmiddag** van 14:00 tot 15:30 uur neemt Victor Brilleman

Firma Wolf en Hertzdahl

Ik ben in bezit van een originele kleeherhanger van de firma Wolf en Hertzdahl, ooit gevestigd onder meer in Heerlen. Graag wil ik deze aan de nazaten ter beschikking stellen.
rietje1thermans@hotmail.com

ABC Rembrandt op zoek naar biljarters

ABC-Rembrandt is een biljartvereniging met een duidelijke Joodse identiteit, ontstaan in 2001 uit een fusie van de biljartverenigingen ABC (Amstel Biljart Club) en Rembrandt. Op dit moment telt de vereniging 20 leden. De beide verenigingen van waaruit ABC-Rembrandt is ontstaan hadden hetzelfde uitgangspunt: gezelligheid en "Jiddischkat". Kom gewoon eens vrijblijvend

langs. Wij spelen iedere woensdagavond tussen 19.00 en 22.30 uur bij tennis- en biljartcentrum "Park Startbaan", Startbaan 2 in Amstelveen de volgende spelsoorten: Libre, bandstoten, driebanden klein en driebanden groot.

Informatie en aanmeldingen:
Secretaris-ABCRembrandt@outlook.com

Stolpersteine Zandvoort

Stichting Joods Erfgoed Zandvoort heeft 24 Stolpersteine besteld en zoekt verwanten die bij de ceremonie voor de plaatsing aanwezig willen zijn, een deel is al geplaatst. Voor meer informatie, zie www.joodserfgoedzandvoort.com. Ook zoekt de stichting mensen die een familie kennen die in Zandvoort

heeft gewoond om een aanvraag in te dienen. Er zijn geen kosten aan verbonden, het geheel wordt gefinancierd door de Gemeente, de stichting verzorgt de aanvraag, de plaatsing, de ceremonie en alles wat daarbij komt kijken.

Aanvragen kunnen worden gedaan naar:
info@joodserfgoedzandvoort.com.

Je kan een sjoekertje sturen naar benjamin@joodswelzijn.nl.

**Deadline volgende nummer:
20 mei 2026**

ons mee in de boeiende wereld van de Joodse cultuurgeschiedenis. Hij bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Verveer, maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en vader en zoon Israëls. Uiteraard komen Joodse schrijvers ook aan bod. Deelname kost € 20,- voor vier lessen.

Tai Chi Chih

Iedere woensdagochtend en vrijdagochtend van 10:15 tot 11:15 uur onder begeleiding van docente Marcella Levie. Tai Chi Chih is een serie van 20 bewegingen die iedereen kan doen, ongeacht leeftijd of lichamelijke kracht. De langzame en vloeiende bewegingen, die zelfs zitten gedaan kunnen worden, activeren de lichaamsenergie (chi) en bevorderen de gezondheid. Deelname kost € 8,- per les.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere donderdagochtend van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Ontmoeting op de zondagochtend

Eens per maand is er op zondag een koffieochtend bij Lev van 10:00 tot 11:00 uur. Iedereen is welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Loop eens binnen! Onze gastvrouwen zorgen voor de koffie en thee en zijn altijd aanwezig. De aankomende data zijn **19 april, 17 mei, 14 juni en 19 juli**.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wandelen met Lev, lezingen, schilderen en tekenlessen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via
lev@joodswelzijn.nl of via
088-1652255 (Lev secretariaat).

freyda
Over Joods leven

*Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW*

Wil je meer weten over Freyda of heb je nog vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl.

Volg je ons trouwens al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert iedere maand een evenement in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels. Data: **8 mei** (shabbat dinner) en **21 juni** (vogueing workshop).

Houd de Freyda-agenda, JPride-Instagram en onze JMW-nieuwsbrief in de gaten voor de nieuwste activiteiten. Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden bij Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

Kun je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Leven in de schaduw van conflict (najaar 2026 in Den Haag/ Rotterdam)

Na ruim twee jaar oorlog in Israël is de impact enorm. Gevoelens van angst, onzekerheid, woede, schaamte en machteloosheid overheersen ons dagelijks leven. Deze situatie en gevolgen raken ons allemaal, ongeacht of je werkt, studeert of een ander pad bewandelt. Tijdens vijf bijeenkomsten, om de twee weken, bieden wij een veilige omgeving waar het de bedoeling is dat deelnemers zich (h)erkend en begrepen voelen in hun emoties. Of je nu werkt of studeert, deze ruimte is er voor jou om je verhaal te delen en steun te vinden. Samen met elkaar gaan we de thema's rouw, weerbaarheid en identiteit dieper verkennen. Leer van elkaar, deel ervaringen en vind kracht in verbinding. Samen vinden we steun, troost en hoop.

We willen graag een groep starten in de regio Groningen/Friesland. Stuur ons een e-mail als je interesse hebt.

Cursus creatief schrijven (voorjaar/zomer 2026 in Den Haag en eind zomer 2026 in Amsterdam)

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving. Tijdens tien bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders. Alle door jou

geschreven stukken samen, vormen een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven.

Na de oorlog geboren, met de oorlog geleefd (najaar 2026 in Amsterdam)

Ben jij na de Tweede Wereldoorlog geboren en kind van een oorlogsoverlevende(n)? Dan hoor je bij de tweede generatie. Als kind van overlevenden groei je op met het oorlogsverleden van je ouder(s). Dit kan je leven sterk beïnvloeden omdat je niet beseft dat je klachten verband houden met de oorlogservaringen van je ouder(s), of omdat je ze als minder belangrijk beschouwt. Je denkt misschien dat het verdriet van de oorlog niet van jou is, waardoor de verwerking steeds moeilijker en eenzamer wordt. Tijdens zeven bijeenkomsten gaan we in gesprek over de impact van de Sjoa op jouw leven, zowel in het verleden als nu. We maken gebruik van verschillende werkvormen, zoals beeldende therapie en familieopstellingen met poppetjes. Daarnaast lezen we artikelen en delen we persoonlijke ervaringen. De gespreksgroep van JMW biedt herkenning, inzicht en ruimte voor uitwisseling.

Zorgen voor een ander begint bij jou (najaar 2026 in Amsterdam)

Zorg jij voor een ander? Misschien doe je dit uit liefde, noodzaak of omdat het gewoon zo is gegroeid. Mantelzorg is waardevol, maar het kan ook zwaar zijn – zeker als je dit combineert met werk, kinderen en je sociale leven. Tijdens zeven bijeenkomsten krijg je praktische handvatten om je eigen grenzen te

herkennen en te bewaken. Je leert van anderen hoe je mantelzorg, vanuit een Joodse achtergrond, in balans kunt brengen met je eigen welzijn. Er is ook ruimte voor reflectie op jouw identiteit en de rol die mantelzorg daarin speelt. In Joodse gezinnen kunnen oorlogstrauma's of complexe familieverhoudingen een extra rol spelen. JMW ondersteunt kinderen van oorlogsoverlevenden en staat klaar om jou hierin te begeleiden.

Verlies en Rouw (najaar 2026 in Amsterdam)

Verlies treft ons in alle levensfasen; een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, of er is sprake van verlies van gezondheid, werk, een ideaal of toekomstperspectief. Rouw is een normale en gezonde reactie op verlies. Iedereen rouwt op zijn of haar eigen manier en in eigen tempo. Deze groep is speciaal gericht op nabestaanden. In onze verlies- en rouwgroep bieden we een veilige plek om ervaringen te delen en steun te vinden bij anderen die een dierbare hebben verloren. De groep bestaat uit minimaal zes deelnemers en komt zes keer samen. Tijdens de bijeenkomsten is er ruimte voor herkenning, steun en handvatten om het verlies een plek te geven in ons levensverhaal.

Voor alle groepen geldt dat deze alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen. Deelname kost €10 per sessie.

**Meer informatie en aanmelden:
via spreekuur@joodswelzijn.nl of
telefonisch via 088-165 22 00.**

Het laatste nieuws voor aan
de seidertafel vind je op Jonet.nl

Chag Pesach Sameach!

 Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- ☐ Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen (**in Nederland**).
- ☐ Ik wil de Benjamin **in het buitenland** ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- ☐ Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- ☐ Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

Abonneren kan ook via ons online formulier:

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin/#abonneren>

Doneren aan de Benjamin

- Gebruik het formulier hieronder
- Of doneer direct op rekening NL15 INGB 000 020 4420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam. Onder vermelding: Donatie Benjamin.
- Meer informatie: <https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/donatie/>

BENJAMIN

STEUN DE BENJAMIN MET EEN DONATIE

De Benjamin is het gratis kwartaalblad van JMW dat mede mogelijk wordt gemaakt door de genereuze donaties van onze lezers.

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen met een **eenmalige bijdrage** van € en machtig JMW dit af te schrijven.

OF

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen voor een langere tijd met een **periodieke bijdrage**.
Ik machtig JMW voor een bedrag van:

☐ € 15	☐ per maand
☐ € 27,50	☐ per kwartaal
☐ € 50	☐ per half jaar
☐ een ander bedrag €	☐ per jaar

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

IBAN

Datum Handtekening

Alle velden volledig invullen en zowel de keuzes als de gegevens goed nakijken.

Machtiging juist intrekken?* Dat kan ook met dit formulier. ☐ Ik wil mijn machtiging intrekken.

**Ook voor machtiging intrekken graag alle gegevens invullen.*

Stichting JMW staat geregistreerd als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Deze gift is daarom aftrekbaar van het belastbaar inkomen. Zie joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/anbi/

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:

JMW, Financiële Administratie, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig
medewerker
van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Jessica Polak
Achtergrond in de
cultuursector

Jolan Toff
Voormalig
medewerker
van JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar info@joodswelzijn.nl

Leden: Femke Roos (voorzitter), Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & frejda

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev - Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

Joods Erfgoed- festival Amersfoort

Het Joods Erfgoed Festival zal dit jaar plaatsvinden op 28 juni in Amersfoort, een stad met veel Joodse pareltjes.

Tijdens deze dag besteden we bijzondere aandacht aan de Joodse architect **Abel Cahen**, ontwerper van 'De Stad van Cahen' in de binnenstad van Amersfoort. Cultuurhistoricus **Daniël Metz** geeft uitleg en vertelt over de activiteiten van Platform JEI. Verder zijn er lezingen en presentaties over het Joodse erfgoed in Nederland. Allemaal op een bijzondere historische locatie.

Aansluitend maken we een stadswandeling langs de vele resten van Joods leven in de pittoreske binnenstad. Speciaal voor ons wordt het oude stadhuis opengesteld, wat eveneens een Joodse oorsprong heeft. Ontdek het rijke Joodse erfgoed en leer hoe wij samen kunnen bijdragen aan het behoud ervan.

Tijd: 11:00 tot 17:00 uur. **Kosten:** €15,-.

Aanmelden

Benieuwd naar het festival? Stuur een mail naar activiteiten@joodswelzijn.nl (tav. Daniël Metz) of bel naar **088 - 165 22 00**. Er is voldoende parkeergelegenheid op de locatie.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een
Joodse achtergrond en/of partner.